

~~K-581*~~

№ 87195

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ



5-6

ТРАВЕНЬ
ЧЕРВЕНЬ

1939

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

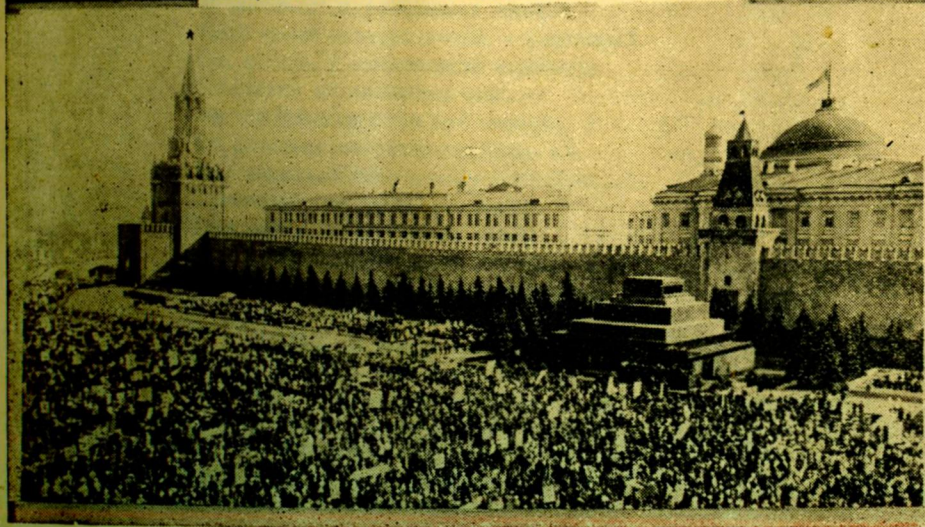
5-6
травень - червень
1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

Центральна Національна
Бібліотека України

З М І С Т

Д. Каневський — Весняний переліт. Поезія	3
<i>Шевченківський пленум правління Спілки радянських письменників СРСР</i>	4
І. Вирган — Мати. Поезія	8
Іван Ле — Карпо Богун. Оповідання	9
Ст. Крижанівський — Ліричні вірші	13
Василь Сокіл — Сім'я Юнашів. Роман (закінчення)	15
Любомир Дмитерко — Котляревський. Коли народ іде до бою. Подруги. Поезії	48
Олександр Підсуха — Етюд. Поезія	50
Василь Шейко — Весінні почуття. В лісі. Поезії	51
Юрій Смолич — Серце красуні. Новела	52
Терень Масенко — Поезії	71
Геннадій Брежньов — Дівчина. На світанні. Поезії	73
Іван Чумаченко — Соловей. Пісня	74
Олесь Гончар — Нехай живе життя. Оповідання	75
Давид Каневський — Поезія	81
 <i>Із антології російської поезії</i>	
М. Ю. Лермонтов — Дубовий листок. Переклав В. Свідзінський	82
Н. М. Язиков — Пловець. Переклав В. Бичко	83
А. І. Полежаєв — Пісня. Переклав М. Степняк	83
Вс. Роджественський — Шевченко на Каспії. Переклав Т. Масенко	84
Іван Балака — Шевченко проти польських і німецьких загарбників. Стаття	85
Г. Гельфандбейн — Нотатки про творчість Едуарда Багрицького	92
Мирон Степняк — Про поезію Євгена Фоміна. Стаття	106
Дм. Бедзик — Панас Мирний (1849 — 1920). Замітка	125



THE FIRST PART OF THE HISTORY OF THE
REIGN OF CHARLES THE FIRST

Д. Каневський

ВЕСНЯНИЙ ПЕРЕЛІТ

Смирним глобусом, по хатньому негрізна
Притулилася планета у кутку.
Безневинна океанів голубизна —
Мов нікого не згубила на віку;
Ніби й північ до людей не дуже люта,
Ніби й південь ураганом не реве,—
А хіба ж не там ковали мужні люди,
І ламались довгі щогла каравелі?
Нерозвідані повітряні широти,
Північ сива, що не відала весни,—
Оновили і скорили вас пілоти
Молодої весняної сторони!
Тож гора лише не сходиться з горою,
А народи розмахнулися крилом:
В самолітї пурпуровому герої,
Наче сонце — через хмари — напролом!
Ви, пілоти, у московськїм моноплані
І хвилини не лишалися самі,—
Ви спокійними були над океаном,
Бо схвилювано услід дивились ми.
Вже лишився десь позаду Рейкїавїк ...
І попереду на заході — земля ...
І виходять аж до берега цікаві,
Як до першого виходять корабля.
Громадяни, що в будинку - хмарочосі
В стосїмнадцятому поверсі живуть,
Мов тубільці до колумбових матросів
Вибігають, бо ж така чудесна путь!
Там одвикли дивуватись — знає всякий.
Чом же квіти, — стільки квітів! — просто з клумб ...
— Будь здоровий, Володимир Коккінаки,
Ти в Америці — повітряний Колумб!

МОСКВА, КРЕМЛЬ

Товаришеві СТАЛІНУ

Дорогий товариш СТАЛІН!

З усіх кінців несеяжного Радянського Союзу зібрались ми, письменники Країни Соціалізму, в сонячному Києві, над вільним Дніпром, щоб відсвяткувати славний ювілей геніального українського поета, натхненного борця за визволення свого народу і всіх пригнічених народів — Тараса Григоровича Шевченка. Ми зібрались на пленум правління Спілки радянських письменників СРСР для того, щоб любовно і бережно, глибоко і всесторонньо обговорити багатющу творчу спадщину великого кобзаря. До нашого пленуму пройшли місяці всенародного вшанування світлої пам'яті Шевченка. Чудові вірші Шевченка зазвучали на мовах усіх народів Радянського Союзу. Всі народи нашої вітчизни відзначали ювілей Шевченка, як велике свято соціалістичної культури, як свою рідну, кровну справу.

З величезною радістю говоримо ми про це Вам, дорогий Йосиф Віссаріонович, ми знаємо, з якою увагою і піклуванням поставились Ви до справи підготовки і організації цього культурного свята народів СРСР, — свята, в якому так яскраво втілилась непорушна сталінська дружба народів.

Все життя і боротьба Шевченка, вся його творчість встають перед нами, як уособлення безмежної відданості своєму народові, своїй батьківщині, як втілення найбільш глибокої і справжньої народності, як дивний приклад високої майстерності художника - громадянина. Ось чому така дорога і близька героїчна поезія Шевченка молодій радянській літературі, народженій народом - переможцем.

Тільки в Радянському Союзі, який є єдино законним спадкоємцем усієї спадщини світової культури, тільки в країні, де закладаються основи культури комунізму, — можливі культурні свята, подібні ювілеям Пушкіна, Шевченка, Руставелі, Шекспіра, Гете і інших класиків світової літератури.

Ми горді свідомістю того, що наша соціалістична батьківщина є кріпкою світової культури і протистоїть середньовічному варварству фашизму, який канібальські розправляється з кращими людьми науки і мистецтва, який бузувірськи знищує найвидатніші творіння людського розуму.

Наш пленум зібрався на батьківщині Шевченка. Ми наочно бачимо, як розцвіла прекрасна Радянська Україна, як вирости її заводи - гіганти, як рясніють її багаті колгоспні сходи, як героїчно працюють сини і дочки свободолюбного українського народу, як зірко і мужньо охороняють вони західні кордони нашої батьківщини. Нас вдохновляють і радують видатні досягнення української соціалістичної культури, небачений ріст української

радянської народної інтелігенції. Яке щастя — жити в сталінську епоху, коли здійснились найсміливіші і найбагородніші мрії кращих синів народу — Пушкіна і Шевченка, Бєлінського і Некрасова. З почуттям сердечної подяки думаємо ми про те, що всі величні перемоги нашого рідного народу, кожний крок нашої молодії культури окрилені Вашим генієм, направлені Вашою волею, товариш Сталін.

Вам, великому другові радянської літератури, вождю і вчителю радянського народу і всього трудового людства, ми шлемо полум'яний, від усього серця ідуций, більшовицький привіт.

Ми щодня пам'ятаємо, що грандіозній роботі по комуністичному вихованню трудящих місце письменника — в першому ряду. Нашими книгами ми будемо боротися за виконання великого плану Третьої Сталінської П'ятирічки. Всі свої сили і здібності ми, радянські письменники, віддамо своїй батьківщині, могутній партії Леніна — Сталіна, здійсненню священного обов'язку — захисту рубежів радянської землі, справі торжества комунізму в усьому світі.

Хай живе і міцніє сталінська дружба народів!

Хай живе квітуца Радянська Україна — незламний, сталінний форпост на західних кордонах СРСР!

Хай живе соціалістична культура народів СРСР!

Хай живе велика партія Леніна — Сталіна!

Хай живе батько нашої радості, прапор нашого комуністичного майбутнього, наш рідний Сталін!

*Розширений пленум спілки радянських
письменників СРСР.*

м. Київ, 4 травня 1939 року.

„Комуніст“, 5-V 1939 р., № 101/5978.

МОСКВА, КРЕМЛЬ

Тозаришеві МОЛОТОВУ

Дорогий Вячеслав Михайлович!

Радянські письменники, які зібрались в стародавньому, але тепер молодому Києві на пленум, присвячений пам'яті великого сина українського народу Тараса Шевченка, шлють Вам — соратникові Леніна і Сталіна, голові радянського уряду палкий більшовицький привіт.

Ми святкуємо урочисту дату 125-річчя з дня народження геніального українського поета. Разом з нами цей ювілей святкують і всі народи однієї шостої світу. Пам'ять про генія української поезії живе і житиме в серцях передового людства, в серцях і думках всіх народів нашого Союзу. З усіх наших республік у столиці Радянської України зібралися в ці дні найкращі письменники. Вони привезли з собою вірші великого Кобзаря, перекладені на десятки мов.

Ось те братство народів, про яке говорив у своїх натхнених рядках Шевченко, ось те братство, та дружба народів, які назавжди утверджені у нас мудрістю Леніна, мудрістю Сталіна.

Ми, зібравшись у великій сім'ї, «в сім'ї вольній, новій», можемо гордо сказати, що думи, якими жив Шевченко, перетворені тепер у дійсність; правда, яку він передчував, — наша правда.

Пустині, бачені Шевченком, омиті у нас цілющою водою, хата, пригнічувана, як писав поет, чорним злом, — стала тепер житлом радості.

Ми запевняємо Вас, дорогий Вячеслав Михайлович: ніщо не перегородить нам шляху до вершин людського щастя — до комунізму.

Ми не забуваємо, що країна перемігшого соціалізму знаходиться у ворожому оточенні, — наша зброя завжди при нас і напоготові.

Ми, письменники, знаємо який великий і несплачений наш борг перед соціалістичною батьківщиною, що дала нам щастя. І ми готові віддати всі свої сили для повного завершення завдань, поставлених перед нами найближчими п'ятиріччями і п'ятиріччями майбутнього. Все наше почуття, всю нашу майстерність ми віддамо нашому народу, нашій партії, нашому Сталіну.

Хай живе голова Радянського уряду Вячеслав Михайлович Молотов!

Хай живе наш друг і батько, великий вождь народів товариш Сталін!

*Розширений пленум правління спілки радянських
письменників СРСР.*

м. Київ, 4 травня 1939 року.

„Комуніст“, 6-V 1939 р., № 102/5979.

Микиті Сергійовичу ХРУЩОВУ

Ми, письменники великого Радянського Союзу, зібравшись у столиці вільного українського народу на свій пленум, присвячений героїчному життю і геніальній творчості славного Кобзаря, звертаємось до Вас, до вірного сталінця, керівника більшовиків України з словами щирого гарячого привіту.

Під Вашим керівництвом Радянська Україна розквітає в єдиній дружній сім'ї народів нашої дорогої багатонаціональної батьківщини, продовжуючи нести пильну варту на західному кордоні СРСР.

Минуле українського народу славиться легендарними героями - богатырями і великими подіями, оспіваними поетом революціонером — демократом Шевченком. Він, віщий баян XIX віку, сміливо заглянув у світле майбутнє, про яке віками мріяли не тільки кріпаки на обох берегах ревучого Дніпра, але і на берегах широкої Волги, в гірських долинах Кавказа, в палючих пустинях Середньої Азії, в лісових болотах Білорусії. Всі народи Радянських Соціалістичних Республік послали нас, письменників, на квітучу Україну — покласти вінок на високу могилу Тараса, вінок з кристально чистих радісних пісень, і сказати на весь голос про здійснення його найбільш заповітної мрії про щасливе життя людини праці.

Творча спадщина Шевченка в наші дні, поруч з творчістю Пушкіна і Руставелі, стала надбанням усіх вільних народів країни Рад. Твори Шевченка після Жовтневої революції надруковані тиражем у 3.433.200 екз. Це — величезне завоювання національної по формі, соціалістичної по змісту культури радянської епохи.

Дорогий товариш Хрущов! Ми з великою увагою стежимо за гігантським ростом Української Республіки, від імені якої Ви на історичному XVIII з'їзді ВКП(б) справедливо і влучно заявили:

«Фашистським законами, яким сниться українська пшениця, ми можемо сказати: на український коровай рота не роззявляй. Український народ сам любить білий хліб, і він дасть по морді тому, хто суне своє свиняче рило в наш радянський город».

Ми, радянські письменники, знаючи про вовчі помисли фашистських звірів, разом з усіма народами, з усією нашою побідоносною Червоною Армією, готові за першим закликком батьківщини стати на її захист і віддати за неї все своє життя, всю свою кров до останньої каплі.

Хай живе Сталінська дружба народів Радянського Союзу!

Честь і слава українському народу, який дав світу великого, геніального поета!

Хай живе Центральний Комітет більшовиків України!

Хай живе найкращий інженер людських душ Йосиф Віссаріонович Сталін!

Розширений пленум правління спілки радянських письменників СРСР.

I. Вирган

МАТИ

На вінок Т. Г. Шевченкові.

Жовтогаряча юга над розлогим селом нависає.
В полум'ї марева білім тремтить і зникає воріння,
Верби над шляхом поникли, немов за півдня пристарілі,
Нічим ставкові дихнути, скинути хвиляки несила,
А огнев'юча куля стоїть і стоїть серед неба.
Та непідвладна жарі, під зеленим крилом свого саду,
Біла хатина стоїть, мов наміткою, тінню запнувшись.
Стежка пухким споришем од порога біжить до криниці,
Друга у сад завертає, минувши бабусю - комору.
Ось із сіней виступа, пригорнувши до лона дитинку,
Жінка у легкій сорочці, в квітчастій спідниці дівочій;
Стежкою струнко іде, в холодок поспішає з осоння.
Вже у тінявій калині, неначе в зеленом присінку,
Звідти, сказати б, не в сад, із обвислим гіллям, уступає,
А в прохолодний покій — рушниками увішаний красно,
Де білосніжна колиска під стелею яблуні висить.
Звільна сіда на ослоні, а груди вже сама нетерпляче
З пазухи чашею вийшла, прагнучи уст немовляти.
Жадібно первинчик ссе, та й небавом змикає повіки ...
Мати цілує його і в колиску кладе обережно,
Наче похилена віть на покіс своє яблуко перше.
Міри нема її щастю, як небові краю немає ...
Він же крізь хмарку запони місячком їй видається —
То просіає, всміхнувшись, то знову ледь - ледь примеркає ...
Тихо в саду, тільки джміль десь гуде у лопух, як у бочку,
Тільки часами заходить од царини гомін комбайна.

Харків, 1939 р.

Іван Ле

КАРПО БОГУН¹

Зменшувалися довгі ночі, танули товсті шари снігів. Весною повіяло над Брацлав'ям, над усіма воеводствами старого князя Василя-Константина Острожського. Земля вчула ту весну, підпарювалися зісподу сніги. Дерева бубнявили бруньки, суховії мінялися на вогкі південні протяги.

На проталій латці викорчованої спід чагарника тернів землі, лицем до сонця стояв посполитий, неначе з повітрям намірявся всотати в себе ту весну. Всю осінь корчував терни. Дослухався до людського гомону про Наливайка, про погібиль панську—і корчував. Взимку надолужував, корчовані надібки стягав геть бичками-бузимками. Тепер стояв і мріяв про засів, про урожай. Пройшовся впоперек латки, зайшов у гони. Нарочито йшов таловиною, місив мокру землю, трудився. Озирався на майбутній ланок урожаю й пішов у ліс до яру, де проліг козачий, або як пани його прозивали, волинський широкий шлях. Кілька раз на ходу уголос думав:— день-два, і виїзди Карпе з ралом. Молоденькі бузимки, сам надолужу, нарешті таки засію...

Великий шлях ще був десь унизу за лісом, але Карпо Богун здалеку почув неприродний для нього гомін. По лісу, неначе опар весняний, знімався придушений відгомін людей, коней, возів і зброї. Там ішли козаки.

Карпо манівцями пройшов до шляху. Долиною, скільки око сягає, йшли озброєні люди, їхали вози з гарматами і збіжжям. Зза лісу, звідки виринав шлях, аж зза мосту, їхали вершники. Передніші з них тримали поскручувані на древках хоругви. Виморені коні байдуже місили шляхову грязюку— тут не було вже й сліду від снігу. Дух робочої пари з коней ударив Карпові в носа; про цей трудовий піт тварини недавно він тільки мріяв.

Збоку вискочив на воронім коні вершник, за ним гнали ще кілька чоловік. Не інакше, як старшина,—подумав Карпо й скинув шапку. Коні зменшили біг, шумовинням обвисала коло попруг у них біла піна поту. Передній, під'їхавши до Карпа, й собі зняв шапку, спинив коня. Карпо аж поточився

¹ Розділ з роману „Україна“.

від того жеста старшого. Сміється він з посполитого, а чи й справді відповідає повагою на виказану йому Карпом повагу людську. Та старший мав такий статечний вигляд на лиці, що Карпові аж зле на самого себе стало за такі образливі для цієї людини думки.

— Чолом тобі, чоловіче добрий,— промовив старший, злегка вклоняючись.— Скажи нам, яке село найближче звідси, де б мали ми спочинок дати людям і худобі?

— Коли на Остропіль прямуєте, то хутори тут поблизу над шляхом є. А люди...

Старший перервав Карпа:

— Не вгадуй, чоловіче добрий, куди прямуємо. Ми не любимо, щоб у нас випитували, нам належить питати про те в інших. Хутори, кажеш? А чиї ті хутори, панські чи посполитих?

— Звичайно панські. Посполитий порається на тому господарстві товаришому, а належать вони пану Калиновському. Там і сіно й...

— Належать Калиновському?— спохватився старший і кров густо вдарила йому в обличчя.

— Так, йому,— відповів трохи злякавшись.

Вершник надів шапку, очі звів уздовж шляху, а чоло хмурило від думок.

— Калиновський... Це той Калиновський, що батькові моему єдиному ребра поламав, з світу його згубив...— про себе говорив старший.

З ним порівнялися колони бойових вершників, притишили їзду й стали. Старший раптом обернувся до них і тихо вимовив:

— Тут поблизу маєток Калиновського, він мусить стати наш, народний...

Тоді мовчки рушив, а згодом приострожив свого білокопйтого коня й погнав узвозом наперед. За ним рушили всі. Карпо починав догадуватися хто вони, та кортіло переконатися з їхніх же вуст:

— Скажіть же, браття козаки, хто той красунь вершник на вороному коні, що так розгнівався на пана Калиновського?

— Наливайко!— гукнули кілька голосів.

„Наливайко“— ще довго звучало в голові Богуна. Він чув про ту жакну розправу пана Калиновського з якимсь посполитим, що спробував захищати перед паном свій труд, своє життя. Спробував— і вмер. Звали його, здається ж, Наливайко. Про це ходила слава між людьми. Карпо стояв, доки не пройшли останні кілька вершників на зовсім зморених конях. І думав: „це вони, неодмінно вони! Значить, то правда, іде народ...“ Мимоволі міцно потер руку об руку. Озираючись на ліс, викорчовану свою нивку уявив і рушив знов через ліс до свого села, що лежало убік від цього козачого шляху.

Дома застав у дворі панського дозорця. Ніякої провини за собою не відчував, але щось йокнуло в грудях. Дозорці спроста не відвідують посполитих. Про викорчовану латку був спокійний, адже сам пан Калиновський наказує корчувати терни, де хто може й скільки може. Та й нічі ж ті терновища на божій землі. На Карпове тихе привітання дозорець майже не звернув уваги.

— Післязавтра, Карпе, виїдеш бичками з ралом, панові три тижні на полі поробиш.

— Три тижні панові Калиновському?

— Так, три тижні. А ти ж як гадав: задарма терновища он скільки займаєш? Пан звелів у цьому році на тім терновищі цибулю посадовити... Ну, чого визвірився?

Карпо озирнувся на бичків біля плетених ясел, на нове рало під повіточкою. Дружина з Івасем на руках вийшла з хати, вслухалася, яку ж відповідь дасть її Карпо тому настирливому й осоружному дозорцеві. А він тільки губами щось эле заворушив, через голову дозорця кудись у далечінь, до козачого шляху подивився, слова ж тільки в душі застрягли, бунтувала кров.

Весною дихає природа навкруги і... цей дозорець збоку, як пляма на льняній весільній скатертині. Стоїть: через плече батіг у восьмеро плетений татарським кадачем, а через друге—торба, як у старця. В зубах коштовна люлька з ланцюжком—панський подарунок догідливому дозорцеві.

Карпо раптом повернув до рала, на ходу вхопив у стрісі довбню й почав немилосердно гатити нею по бильцях рала. Бильця тріщали, летіли тріски з рала, а Карпо ще більше злостився—він шматував рало з неймовірним завзяттям, з яким і не працював над ним зимовими вечорами. Дружина тільки хотіла щось крикнути—і заніміла. Повернулася, притисла до грудей Івася, ніби захищаючи його від погрозової довбні, і втекла до хати.

— Що ти робиш, ледарю? Не смій псувати рало! Чим на панську ниву виїдеш, лайдаче?

Карпо ногою відкинув клопот з побитого рала, обернувся й тихо вимовив:

— А геть, іродів сину, з мого двору... Нема в мене рала, нема з чим їхати на панське поле. Нема, ха-ха-ха!

Дозорець не тільки бачив шмаття нового рала, що валялись під повіткою, а ще й чув Карпів сміх, який вважав за найбільшу для себе образу. Навіть не подумавши про довбню, що ще недавно так добре слугувала Карпові, він замахнувся з плеча, батіг з свистом віхнув у повітрі й простягся через Карпову голову. Другим ударом дозорець перепорів Карпові шию, а третій завис у повітрі. Карпо навідліт розмахнувся...

— Не вдариш, лайдаче пог...— тільки встиг крикнути дозорець.

— Брешеш, собача шкуро... Карпо ударить... Весна-а!
І дозорець з розтрощеною головою поточився і впав через битий шмат рала. Гадюкою потягся за ним плетений батіг— усе вмерло.

— Кровопивці, господи прости! Карпо б його не вдарив...
Ступив до мертвого дозорця й спокійно сплюнув. Ще раз поглянуv у напрямку на великий козачий шлях, потім на хату, на бички біля ясел. Хазяйновито кинув довбню під повітку і вголос міркував:

— Ну, Карпе Миновичу, поорав і засіяв. Тепер у козаки. Бить їх іродів, бить до цурки, щоб кодла панського не лишилося на землі, тоді, Карпе, сіятимеш. Іч, ребра він ламає такому батькові, якої людини!..

А пізніше в Карповім дворі збиралися люди. Сам він вийшов з хати, заплакану жінку востаннє обняв і поцілував. Біля бока в Богуна висіла стара батьківська шабля.

— Оце наше рало, люди добрі!— гукнув Карпо до сусідів, торкаючи рукою шаблю біля бока.— Панів скородити треба, нехай земля трохи почекає...

І пішов. Та не сам. З Карпового двору вийшов цілий гурт озброєних посполитих. Вони пішли манівцями на ліс, на великий козачий шлях.

Київ, 1939 р.

Ст. Крижанівський

ЛІРИЧНІ ВІРШІ

* * *

Сумуючи, як сад зимою,
Ходив я серед людних площ.
Ти прошуміла надо мною,
Як благодатний майський дощ.

Ти як видіння промайнула,
Ти прошуміла як гроза,
І знов душа моя заснула,
І на очах брешить сльоза.

Моїм думкам натхнула сили,
Огонь роздмухала в очах,
Найбільше ж ти сама ясніла
І в снах з'являлась по ночах...

Ми стаємо сентиментальні.
Що старше ми — то менше втіх,
І з жалем ловимо вітальні
Хвилини спогадів своїх.

Я також бережу віднині,
Серед щоденності суєт,
Весну над морем, очі сині,
Як може берегти поет!

* * *

Не зупинити неповторну мить,
Не зупинити бистроплинних літ.
Вони летять, летять без вороття,
Вони, як легка хмарка над полями...
І от я вже вимірюю життя
Не власним віком, а синів літами.

* * *

Люблю я вийти в сад після дощу.
Ще на листках іскряться срібні краплі,
Ще вітер струшує додолу їх
І навкруги озоном дивно пахне.
Та вже збудилось птаство голосне,
Вітає сонце щебетанням дружним,

А сонце вийшло в бій супроти хмар
І райдугою хмари запалило.
Чудовий світ! Він вічно молодий,
Мені вдаряє промінцями в очі.
І я, мов соняшник квітучий, мимохить,
Нестримно повертаюся за сонцем ...

* * *

Цвітуть акації... В духмянім їхнім колі
Так хочеться співать і мріять і любити ...
І мрії юності здіймаються поволі,
І цвіт акацій серце полонить.

Цвітуть акації... В солодкому полоні
Йдемо по місту ми і мріємо йдучи.
Таємно бродить кров і стукає у скроні —
Це все акації туманять уночі!

Цвітуть акації... Як солодко і гарно!..
Пливають пісні, мов кола по воді.
І ми радіємо, що прожили не марно
Свої літа; що ми ще молоді.

Цвітуть акації... Це зовсім не байдуже!
Прекрасно жить і вирушати в путь
Плече в плече з тобою, милий, друже.
Цвітуть акації... акації цвітуть ...

* * *

Прекрасні дні осінні в теплім сонці,
На кленах лист горить, немов червонці,
І гай шумить у лагідній задумі,—
Весільний вигляд, але сам у сумі.

А ген вдалі, в передчутті розлуки,
Проходить пара — і сплелися руки ...
Не треба слів! Лиш очі та зітхання
Розказують про золоте кохання ...

Прийде зима, застелить сніг дороги,
Де лист осінній толочили ноги.
До цих чуттів, на ці горби і доли
Вони вже не повернуться ніколи.

Харків, 1938 р.

Василь Сокіл

СІМ'Я ЮНАШІВ

РОМАН¹

XII

Сьогодні рано Макаров пішов від Павла Ілліча. А то, бувало, засидяться допізна. Останнім часом кріпко потоваришували два холостяки. Сім'я Макарова ще не переїхала до нього. Він теж чекав дружину й сина. Коли нема роботи, то вдвох і в театр, і кіно не раз ходили. Павло Ілліч підмовив його на рибні лови. Спочатку Макаров іздив гуляючи, а потім заохотився так, що й у будень, коли Юнашеві треба було на другу зміну, уривав час, щоб на світанку вирушити з компанією на море, а годині о десятій його підвозили до берега, і він ішов на завод.

Цього вечора розмова зайшла про сім'ю. До яких тільки розмов вони, „парубкуючи“, не вдавалися в часи дозвілля! От і про сім'ю.

Жартома напав Макаров на Павла Ілліча — як це він допустив, що діти його розбрелися хто куди і він тепер усяку владу втратив над ними?

Павло Ілліч теж жартома відповів, що хай, де там вони не будуть, а батька ще бояться, і волі він їм ще не у всьому давав.

— Але що вартий зараз він, Павло Ілліч, як голова сім'ї? — доскіпувався Макаров. — Анічоґісінько! Кожен з синів іде до того, щоб свою власну сім'ю збити — і все далі відходить від батьківської.

— То що він хоче сказати, Максим Петрович? Щоб він, батько, сам дітям своїм сім'ю будував? Чи ж мало й так він дітям давав? Хай вони батькам тепер дають. Тепер це вже не немовлята, у самих голови на плечах, а в головах дещо й від батька є, нехай самі мізкують.

Макаров наче піддражнював Юнаша. А може вони вже й не схотять слухати батька, коли б він надумав щось їм радити? А? Чи не допускає Павло Ілліч такого? Що їм тепер

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 1, 2, 4, 1939 р.

батько? І не дадуть нічого батькові. Що там він від них хоче? От візьмуть, і не дадуть...

Е-е, Павло Ілліч з цим не згоден! Свою сім'ю хай буде, але чого від цього батькам має бути шкода? Не розуміє Павло Ілліч. Це ж природна річ: гілля одного дерева дає нові паростки, але корінь один.

Макарова не переконало таке порівняння. А чи знає Павло Ілліч, що за паростки там випинаються? Коротше кажучи, не вірить Макаров, що теперішня молодь здає собі справу в тому, що таке є сім'я і як її треба будувати. Багато чого нового в понятті сімейного ладу внесли наші роки й відносини поміж людьми, але скільки є ще серед цього нового невстояного, а старі поняття настільки розхитані, що зчаста бачиш, як навіть хороші, здавалося б, сім'ї опиняються на піщаному ґрунті: ні твердої опори не мають, ні поживних речовин для зростання. Хай не думає Павло Ілліч, що це так собі, аби поговорити, що це може видатися безпідставним. Посміхається Павло Ілліч, не вірить. Ну, от він сам, Макаров, має сім'ю, а живе без неї. Дружина його твердить, що він її розвалив, бо не відмовився сюди їхати на роботу.

Максим Петрович захвилювався, голос став хрипким і фрази уривчастими, наче він боявся, що йому не дадуть висловитись:

— Ви розумієте, — тому, що не відмовився їхати сюди на роботу. Вона, бачте, не переносить повітря глибокої провінції!.. Неймовірна річ, не правда? І відмовилась їхати сюди з столиці. Що ви на це скажете? А я звідси не думаю швидко виїжджати. Та й заради чого?!

Макаров раптом замовк, якусь хвилину мовчки дивився на збентеженого Павла Ілліча; потім схопився з місця і поспішно попрощався, — щось там, десь, кудись він має зайти, — за розмовою мало не забув...

Він швидко пішов, Павло Ілліч не встиг і провести його. Вийшовши на сходи слідом за Макаровим, він уже не побачив його, тільки двері внизу хряпнули.

Павло Ілліч повернувся до хати і довго ходив з кімнати в кімнату, порозчинявши навістіж двері. Він був схвилюваний сьогоднішньою розмовою. Наче навмисне хотів дратувати його сьогодні Макаров!

Світло горіло тільки в кабінеті. В інших кімнатах, де проходив Павло Ілліч, було темніше, чим далі було від кабінету. В найдавший було зовсім темно, і, заходячи до неї, він ступав кожного разу точно по п'ять кроків від порогу, по пам'яті знаючи, що далі стоїть столик Павлика. Це була його кімната.

Жаль, що Максим Петрович пішов. Павло Ілліч знає, що б він йому відповів. Ну й що з того, що може й не послухають батька? Значить, свій розум мають. Звичайно, кожен має свої інтереси: син може не такі, як батько, ну, а дружина не такі,

як чоловік... Та що хотів сказати Макаров цією розмовою? Просто подратувати?

Павло Ілліч перестав про неї думати.

Він увімкнув світло в Павликовій кімнаті. На столі, книжковій полиці було прибрано так, що відразу впадала в око давня відсутність людини, яка цими речами користується: — чорнильниці понакривані, ручки складені перо до пера, всі книжки рівними рядами поставлені на полицю. Павло Ілліч навімання узяв одну. То був Жюль Верн. Далі блищали корінці книжок Кіплінга. Павло Ілліч знав, чим захоплюється найменший син, і не вбачав би в цьому нічого поганого, коли б не лише такі книги полонили увесь інтерес сина. За певних літ кожному юнакові потрібно прочитати ці книжки. Він і сам, пригадує, дещо замолоду такого читав, але в житті входити треба з більшим багажем і не з таким однобоким. З Павликом були у нього серйозні розмови, але педагог з батька був неважний, а син був ще надто зелений, щоб з ним так можна було говорити. Пізніше вже мати поправляла Павла Ілліча. Вона сказала, що треба було зацікавити сина іншою серйознішою літературою, а надалі він би й сам пішов вірним шляхом. А то батько просто сказав, що не слід читати таку літературу, і Павлик ніяк не міг зрозуміти, чому це, на думку батька, заборонена література. Як не доводив батько, що не можна самими пригодами та мандрівками голову набивати, — син уперто брався саме до таких книжок. Пізніше батько не міг вже нічого сказати, бо проти його резонів син поставив захист: — така література потрібна йому, як майбутньому геологові, якому немало в житті доведеться зустрічатися в мандрівках з різними пригодами... і що це його, так би мовити, покликання. А звідси й така пристрасть до забороненої батьком літератури. Кожен щось особливо полюбає. А коли батько сам має примху збирати різний старовинний книжковий мотлох, то його ніхто не повчає, що є щось інше, варте людської уваги.

Згадуючи це, Павло Ілліч помітив серед синових книжок одну з своєї пильно береженої бібліотеки старих книжок. Він по корінцю пізнав: це була книжка Радіщева — „Путешествие из Петербурга в Москву“. Видно спокусила легковажного сина назва... А прочитати, певно, не здолав, бо це не Кервуд, не Майн-Рід.

Серед своєї бібліотеки, що в окремій шафі схована, багато чого цікавого міг би показати Павло Ілліч. Любить і дуже любить він цей „мотлох“. Важко йому передати, які причини такої пристрасті, але всяку стару книжку, видання минулого століття, бере в руки Павло Ілліч з неоясним хвилюванням і любовно дивиться на чорні рядки слів, звучачі для нього голосом давнини. У його скарбниці цій є такі, що він і не знає, про що в них і пишеться, але якщо видано книжку

понад сто років тому, вже через це вона невимовно дорога йому. У цій шафі є книжки з медицини, релігійні, історичні трактати, художня література, і син, звісно, має рацію, він навіть і не догадується, яку він рацію має, сказавши, ніхто в світі не має права ганити батька за таку от любов до старовинних книжок.

Але сам Павлик ще надто зелений, щоб його не повчати. В сьогоднішньому листі (до речі, перший лист від нього батькові впав в око якийсь дивний тон синових висловлень. Нічого цікавого не знаходять... Нічого несподіваного. Знаходять давно відомі речі: то залізну руду, то фарби, глини тільки й того, що більше чи менше передбачуваного раніш. І цьому, певне, й закінчиться їхня експедиція... Звісно, лист продовжий і не зовсім так кисло писав Павлик, але батько, перчитуючи вдруге його писання, мимоволі спинявся на тих самих місцях, що говорили мало не про розчарування в подорож. Що це таке з сином коїться? От сміття! Розкисло. А може це він форсить? Чи ти ба яке, перед ким узялося задаватися. Батькові відразу хотілося кріпко пробрати сина, згадав йому й ті книжки, що він їх поначитувався, й те, що батьківського слова не слухав, а тепер, бач, що знає з ним і робити.

І, зразу сівши до столу, написав:

„Славний мій сину, Павле!

Сьогодні я цілий день відпочивав і, здається, цілком заслужено. Наробився за ці дні багато. Кінчили роботу для Романа. Для нас це був великий іспит, а для мене, ти розумієш, що значило перед сином не сплюснуть? Я певен був, що він сам приїде приймати нашу продукцію, але він, видно, не подумався до цього, і я ображений на нього. Мати поїхала сама, не втерпіла. Думка була, що й я з нею вирушимо, подивимось, що діти поробляють, але мене справи не пустили. А вона ще гостює. Видно, не скучає, мабуть добре приймають, бо й не пише нічого. Так я оце й парубкую сам. А риба як ловиться, ти б подивився! Нікого тільки вгощати. Бач, коли треба було, тоді так не ловилася! Це я згадав, як ми коли жили на рибачому виселку (тебе тоді не було; Платон, Борис і Степан були...),—рибою власного влову жили, і то було мало тієї риби, наче навмисне. А тепер, бач, сама йди, коли ми вже не самою рибою живемо, і не тільки одну рибу добуваємо. От ти вишукуєш нові поклади руди, золота, може. Це тобі не риба на харч! За моєї молодості такі юнаки, ти, з нужди й одчаю часто кидалися так шукати щастя, й не верталися назад. Тоді щастя було химерою, а шукати химеру — безнадійна річ. І мене мало не підбили було гнатися за цією химерою аж в Америку. Ти ж знаєш, з дядьком Кіндратом в тій щасливій країні сталося, де в свою сім'ю розгубив... А сім'я ж була кріпша, ніж моя. Тепер і сліду не лишилось. Та хіба одна Кіндратова? Скільки людей

отак з заплющеними очима бігли напрапаше за маною? Велика дяка тим старшим людям, що направили мене на вірну путь — не шукати, а добувати. Отож ти, сину, і вдумайся, як то добувати щастя. Тепер це, звісно, легше, ніж тоді, як ми починали. Тепер ми добуваємо, бо знаємо, де воно, це щастя, лежить. Отак, як ви за допомогою науки знаєте, де, що в землі лежить — чи там залізо, чи золото, а може вугілля, нафта. Я радий за тебе, що ти задоволений своєю роботою. Ти тільки скромничаєш, — пишеш, що нічого нового не знаходите. Вже те, що ви знайшли, є нове. Раз ви його добули, — значить, воно й нове. От ти знайшов там в горах руду, — вже через одне те, що ти першим про це довідався і якийсь там шматок цієї руди першим показав іншим, а через них і вся країна буде про це знати, — вже одне це хіба не робить приємності? Може мені з боку це так видається, але я б про це писав листи, і не то що батькам, а всім знайомим своїм.

А в кого ви вдалися такі, що про себе нічого не пишете? Сиджу оце сам, думаю, будуть розважати діти хоч листами, коли ж, бач, які вони! Оце від тебе один.

Ти питаєш про Івана? Іван, брат, тепер у Романа на заводі випробовує літаки. Його були посилали під Москву десь на такий самий завод, але я допоміг, щоб він до Романа пішов. Об'явилась була тут його бабуся: приїхала розшукувати онука. Знайшла і задоволена поїхала собі додому. Як не умовляли, щоб лишилася з Іваном, не схотіла, — де, каже, народилася, там і вмерти хочу! А жити їй ще, по-моєму, слід років тридцять, бідова бабуся, на літаку каталась. Правда, трошки знепритомніла, ну й не диво, височенько таки було, а літа, спасибі їм, немалі, щось біля дев'яноста. То-то ж бо!

Бувай здоров.

Твій батько“.

Павло Ілліч був задоволений листом. Справді, не було підстав гримати на сина, та ще так здалеку. Може, коли він повернеться з експедиції, тоді, при нагоді, можна буде поговорити про дещо. А зараз, по суті, все йде гаразд. Роботу для Романа зробили добре. Тепер можна б і собі поїхати до котрогось з дітей. Майнула думка пустотлива: взяти та завтра, не чекаючи дружини, вирушити й собі десь по дітях!

Павло Ілліч одсунув шухляду стола, шукаючи конверта. Серед паперів під руку потрапило фото старшого сина Платона. Спершись рукою на ефес шаблі, стояв він коло декоративного квітника і, злегка посміхаючись, дивився просто в вічі батькові.

Пригадав батько, як вони — Платон, Борис і він — зустрівшись випадково в невеличкому містечку перед тим як роз'їхатись на різні fronti, вирішили на згадку сфотографуватись,

як ніде не могли знайти фотографа,—де не заходили, скрізь колишні фотографі над ними сміялися:—Де це видано, щоб у такому містечку в такий час була хоч одна пластинка?! Мовляв, тепер вони клацають не об'єктивом, а зубами... І, нарешті, реквізувавши у якоїсь бабусі три пластинки, вони змусили одного старенького майстра фотосправи увіковічити їхні постаті на згадку всім рідним і знайомим. Фотомайстер, одвиклий від свого ремесла і заляканий рішучою вимогою не зіпсувати жодної пластинки, кілька разів садовив їх і становив у найрізноманітніші пози. Юнаші покірно ставали й сідали. Фотограф довго прицілявся кривеньким своїм апаратом, прицілившись, повертав їхню увагу якимсь дивним кошачим звуком і зловщим рухом відтуляв кришечку об'єктива.

Юнаші підводились, щоб іти, але фотограф дивувався, чому вони поспішають, і починав усе з самого початку.

Після шість, чи сім раз пророблених отак маніпуляцій вияснилось, що це все по-дурному, так, просто собі репетиція. Хотіли вже йти геть, але фотограф пообіцяв уже справді таки зняти, і на дев'ятому разі сказав, що вже готово. Так що вони й не знали, коли саме їх і сфотографовано. Це був тактичний прийом фотомайстра; недарма він себе титулював на вивісці художником-фотографом. Фота, проте, вийшли не всі—з однієї пластинки нічого не вийшло, там мав бути знімок їх трьох разом. На щастя, фота Бориса й Платона вціліли.

Павло Ілліч відшукав і Борисове фото. Дуже подібний до Павлика, тільки чуб пишніший і набік зачісаний, сидів Борис на м'якому кріслі, поклавши ногу на ногу й рукою трохи неприродно вхопившись за бильце крісла. За поясом стриміло дві гранати, а через плече йшла кулеметна стрічка.

Батько старанно розгладив долонею прим'яті місця, вирівняв і поставив на столі перед собою обидва фото. Довго дивився то на одного, то на другого, замислився...

...Отож, бач, думка яка була,—вчитимуться діти, як приїде час спокійніший. Хтозна, що було б з них. Платон цей може був би непоганим військовим спеціалістом. Товариші його зараз командують полками, начальниками штабів. Він, далебі, мав неабияку здібності і сильну волю. А цей, менший, може б і не по військовій лінії пішов. Може професором став би, може поетом, хто зна?.. Що вже там говорити, роботи б вистачило. Скрізь людей он як потрібно. Можна б було на Далекий Схід послати. Платонові напевне це було б до вподоби, з радістю поїхав би. Йй-право, поїхав би!.. Не пускали б? Пусте! А якщо потрібно? Хай їде! Раз є власне бажання, не вдержиш. Та він там користі дасть більше, ніж тут. Навіщо його затримувати? От дивний народ! Та нехай їде!.. А що, справді, сидіти на одному місці! Усі тепер на ширші шляхи виходять!

— Мені от щось не везе,—посміхнувся, подумавши, Павло

Ілліч,—сиджу на одному заводі вже сорок два роки, нікуди не рипаючись. Звук до всього. Може б час уже й честь знати, поступитися перед молодшими — піти на пенсію та з своєю „бабусею“ віку свого доживати?! А? Як кажете?.. Бач, чого захотіли. Так ото вже й годі старому, киш на сідало... Так ото я й згоджусь. Ще сам на Далекий Схід подамся. Там і старих приймають. Оце б забрав Платона і подалися б, згадали б бойові дні. А чого доброго, і Бориса б підмовили. А?..

Посміхається ухвально Платон з фота. Слухає, наче розмірковує, Борис.

Батько запечатав конверт з листом до Павлика. Потім витяг аркуш цупкого коричнюватого паперу, розрізав рівненько надвое і приклеїв фота синів. Ще виразніше постали перед ним сини. Похитав головою батько. — Соколи ви мої, не знаєте ви того, як то ви потрібні нам усім... Які б іще діла вершили ви! Як би вас країна наша пильнувала, як ростила б. Батьки очей не спускали б з вас — куди б ви, туди й вони за вами йшли. А приїхали б коли у гості, не знали б де посадити дорогих гостей. Ну, розкажіть, мовляв, де, чим і як сім'ю Юнашів прославляєте? Усіх до себе покликали б,—ану послухайте, люди добрі, що ці хлопці скажуть...

Мовчать два сини.

XIII

Варвара Григорівна все ще гостювала. Павло Ілліч вже аж обіжатися почав, мовляв, зза цих дітей і чоловіка свого забути готова! Не пише, навіть, чи довго ще мандруватиме. А пора б уже й додому.

Щось учора натякнули в партійному комітеті, ніби кудись мають послати Павла Ілліча. Ото буде діло, коли справді пошлють, а хазяйки дома немає! Таке, що хоч одмовляйся їхати, коли так трапиться. Та чи зручно це буде? Він ще ніколи не відмовлявся від партійних доручень. У всякому разі треба сповістити свою стару про це, мовляв, що робити — або хай тоді ще гостює, або вже хай їде додому.

По-правді сказати, Павло Ілліч вже занудьгував на самоті, і те, що його ніби посилали кудись, було тільки приводом до того, щоб нагадати дружині про поворот. В роботі він менше відчував відсутність дружини, але ось робота вже кінчилася, часу вільнішого більше стало, то ж відразу і про себе згадалося. Звісно, хай вже їде додому.

Пославши лист до Василя, де, думав він, вона ще гостює, Павло Ілліч вирішив з завітнішого дня почати готуватися до зустрічі її. Багато чого треба зробити до приїзду. Насамперед, хату прибирати. Сам хазяйнуючи, Павло Ілліч таки добре занехаяв квартиру. Думка була частіше когонебудь з дівчат сусідських просити прибирати, але все зволікалось,—то пізно приходив, то рано уходив,—а самому поратися, що

то вже за прибирання! Правда, двічі якось він сам намагався витерти мокрим підлогу, але щоразу результати були незадовільні. Перше враження було блискуче, як і сама підлога мокра, наче полакована, але коли висихало, на підлозі всякий раз позначалися сірі візерунки роз'яложеного сміття. Тепер, ясно потрібна досвідчена рука, щоб привести доладу опцю саму підлогу. І взагалі самому з квартирою не впоратись — і тирати постіль, і порошок витирати скрізь. Найняти когось треба.

Павлові Іллічу й своєї роботи вистачить. От себе причепити треба до зустрічі. Він одягне білий костюм. Купити треба тільки білий картуз, — тоді стара й не впізнає! Та ще букет білих якихось там квітів у руки. Жених — і край!

У крамниці найшлася чудова капітанка. Ніколи не носивши такого, Павло Ілліч з недовірою поставився до пропозиції продавця приміряти її, але все таки спробував і, глянувши в люстерко, побачив там такого бравого моряка, що аж обернувся, чи справді це він? Щоб пересвідчитись, він підійшов до великого трюмо оглянути себе всього, як є, з ніг до голови. Сумніву не було — капітанка наче спеціально для Павла Ілліча шилася.

— Чи ти ба! — молодецьки оглядав себе Юнаш. — А ти носиш на голові якусь ганчірку, лапоть якийсь... А це ж триумф, а не кашкет! І де їх роблять отакі? Подумайте тільки, у нас же й роблять... Ай-ай-ай!... — аж прицокував губами Павло Ілліч. — А кепти мій старий... Дайте глянути, чи не привозний він буває? О, так і є, харківський. Отак і знай свої багатства!..

З виглядом справжнього капітана, що сходить з пароплава на давно залишену рідну землю, вийшов Павло Ілліч з крамниці на шумну вулицю, і йому здавалося, що всі вражені його покупкою. От він ще піде до себе на завод — що то там скажуть? Компліментів-та дотепів не обберешся! Без дружини скажуть, ба яким франтом ходити! Ну, хай, хай поговорять, а капітанка таки чудова...

На прохідній вартовий поштиво поздоровкався з Павлом Іллічем і, по-своєму оцінюючи його вбрання, зауважив весело:

— У відпустці гуляємо?

— А хіба що? — здивувався Павло Ілліч.

— Та нічого. Думалося... так собі подумав... — усміхався вартовий, зиркаючи на новий кашкет.

— Е, та це пусте. Треба ж щось на лисину вдягти, — виправдувався Павло Ілліч і навіть взяв свою капітанку в руку. — Бачите, таке-сяке купив...

Перед дверима заводського партійного комітету він знову вдяг і зайшов до секретаря.

— Оце доречі зайшов, — зустрів його той. — Сідай сюди до столу. Порадимося. От подивись, кого пропонують цеховій організації. — І він подав Юнашеві аркушик паперу.

Павло Ілліч своє прізвище побачив серед перших. Виходить, таки правда те, про що натякали йому цими днями в райпарткомі. Павло Ілліч аж захвилювався — велика честь випадала на його долю.

Секретар, одхилившись на спинку крісла, спостерігав за Юнашем: от він переглянув увесь список, наново почав читати, розгладжуючи вуса, зняв капітанку, провів рукою по волоссі і нарешті промовив:

— Щось усе старики тут, молоді не бачу... Ну, от раз, два та й усі. Малувато. Питання на з'їзді таке, що без молоді не можна: основний закон держави нашої. А хто більше житиме — ми, старики, чи молодь? Треба поправку на молодь внести... От би було кого послати, так це Івана Якимашка! Оце кандидатура!..

Секретар вже взяв у руки Юнашеву капітанку, пильно роздивлявся, й, очевидно, переконавшись в її добротності, вдяг на себе й відповів:

— Помирать, положим, ніхто ще не збирається, а про молодь, ти маєш рацію, треба додати. Але старих бійців, які завоювали все це, що й тепер і в майбутньому належить молоді — заслужених героїв революції треба побільше послати.

— Коли це треба їхати? — спитав Павло Ілліч згадавши, що дружина ще не повернулася. Але не встиг секретар відповісти, як він пригадав: в газетах повідомлялось про день відкриття з'їзду — це мало бути через три дні.

— Ще сьогодні на заводських зборах будемо обирати, може тобі й не доведеться їхати... — усміхнувся секретар.

Ні, немає сумніву, що поїде Павло Ілліч, безперечно його оберуть. Доведеться їхати. А що ж робити з дружиною? Що ж сказати дружині? Написати навздогін ще один лист, — нехай ще гостює? Це, здається, найкраще. Буде так: він поїде собі на з'їзд, потім того, повертаючись додому, заїде до Василя, — чи де там буде Варвара Григорівна, — далі разом навідаються до когось ще. Це навіть чудесно може вийти. Або ще й так: треба буде домовитись з директором, щоб зразу ж після з'їзду йому дав відпустку. Чудесно! Так він і зробить. Просто зразу телеграму подасть дружині: так і так, гуляй, чекай мене, заїду після з'їзду... Справді, що вона тут сама буде робити без нього? Негайно на телеграф!

Заклопотавшись, Павло Ілліч мало не забув капітанку, коли б секретар не нагадав: — чудову річ купив собі Юнаш, він собі неодмінно таку ж купить.

Телеграфістка запевнила, що телеграма сьогодні ж буде вручена адресатові. Так що Варвара Григорівна одержить її поперед листа. Прекрасно. Тепер треба комусь квартиру доручити на час виїзду.

Павло Ілліч поспішив додому.

Приємно було, що їде на такий важливий з'їзд. На бага-

тьох з'їздах поперебував Павло Ілліч на своєму житті. Пригадалися далекі роки, коли на з'їзд доводилося не їхати, а, да лебі, йти пішки. Міцно вривався в пам'ять партійний з'їзд, де вирішали питання першої п'ятирічки. Юнаш був делегатом і тоді вперше в житті довелося йому говорити про майбутні роки, як про сьогоднішні. Пізніше він ще більше переконався, що майбутнє — це не мрія. Країна усім своїм масивом підносилася вгору, творчі роки міняли її лице, робили мужньою багатю, радісною. І ось тепер, як завершення прекрасного будівлі — народ пише свій закон — конституцію своєї держави. Обранці народу через три дні стверджуватимуть здобуту й завойовану, встановлюватимуть соціалістичний закон про обов'язки й права трудящих. Зо всіх кінців країни з'їдуться кращі люди на з'їзд.

— Всю країну на з'їзді побачу! — подумав Павло Ілліч, одмикаючи двері квартири.

Дома була телеграма від Варвари Григорівни. Сьогодні ввечері повертається додому.

XIV

Поїзд мав прибути о дев'ятій годині вечора. Збори почалися рівно о шостій. О пів на восьму почали обговорювати кандидатури на з'їзд. Павло Ілліч знав, що за списком, який він бачив у секретаря, його прізвище стояло третім чи четвертим, і був дуже занепокоєний, коли помітив, що головують за алфавітом. І кому то спало на думку перескладати так список? Він протиснувся до секретаря парткомітету і шепнув на вухо, щоб його поперед поставили, — він же знає — часу Юнашеві мало — такий збіг обставин. Секретар хитнув головою й написав про це записку голові завкому.

Ніхто, звісно, не помітив порушення алфавіту, коли названо було прізвище Юнаша. Дружно привітали Павла Ілліча збори, а коли оплески почали стихати, він знову вийшов на сцену, пробираючись поміж стільцями до секретаря. З зали знову почулися оплески. Він відразу й не зрозумів, чому плещуть, але коли помітив, що йому, аж розгубився! Махнув рукою до зали, мовляв, та перестаньте, що там за диво, мені в особистій справі треба поговорити, от... І він показував на секретаря. Але збори, наче навмисне ще дужче почали бити в долоні. Тоді він почав назад за лаштунки пробиратись, кивнувши секретареві, щоб вийшов до нього. Секретар здвигнув плечима й пішов до нього. Зала втихала, обговорювали дальшу кандидатуру.

— Що трапилось? Чого тобі? — напався секретар на Юнаша.

— Та двері ж одімкни! Забув чи що? — гарячився й собі Павло Ілліч. — Треба ж забрати...

— Які двері? Що забрати?

— Ну, що ти йому будеш говорити?— хвилювався Юнаш.— Та я ж до тебе заніс?..

— Фу ти, морока,— згадав нарешті секретар.— Ходімо швиденько.

Павло Ілліч глянув на годинник — почалася дев'ята. Майже бігом подалися вони до кімнати парткомітету.

— От іще що... Ти мені дай якунебудь газетку, загорнути...— ідучи просив Павло Ілліч.

— Яку газетку? Чого там соромитись?— відповів секретар, відмикаючи двері.

— Та я не соромлюся, але незручно. Збори, скажуть, кинув, а сам, бач, із чим носить.

— Назпаки, вище в руках держи! Отак-о!

І секретар, одімкнувши шафу, витяг з нижньої полиці здоровенний букет квітів і, потрушуючи ним мало не як вінком, показав, як саме треба носити квіти.

Але Павло Ілліч таки домігся, щоб букет у газету вгорнути: він на вулиці її геть скине, а через завод хай вже загорнутим пронесе.

Не врахував тільки одного Павло Ілліч: на прохідній вартовий таки попросив показати, що за пакунок несе Юнаш і чи є перепустка. Довелося показати і, що саме дивне, навіть згодитись з вартовим, що взагалі не годиться так упаковувати квіти. Збентежений Павло Ілліч почав навіть плести щось таке там, ніби це хтось інший їх, не він сам, загорнув йому, хіба справді він не знає, як ті квіти носять!.. Ще б пак!..

Часу лишалося досить, щоб спокійно доїхати до вокзалу. Поїзд прибув вчасно. Почало смеркати, і Павло Ілліч клопотався, що, не знаючи номера вагона, вони можуть розминутися. А до того і йшло: от уже двічі пробіг він уздовж поїзда, а дружини не побачив. Уже дорікати собі почав на свою неправність — прогледів десь. Тепер втретє бігти повз усі вагони було вже недоречно. Треба стати коло дверей і на виході зустріти. Знову ж таки,— а якщо вона з вагона сама не може вийти? Ну, що ти робитимеш?

Урочистість зустрічі поволі зникала, букет видавався Павлу Іллічу просто зайвим. Людей на пероні меншало, а він все ще стояв коло дверей, стурбовано оглядаючись навколо.

І зовсім не з того боку, куди він дивився, пролунав голос:

— Павле! Чи довго я ще тебе шукатиму?

Варвара Григорівна стояла по той бік дверей вокзалу, очевидно, вирішивши, так само, як і Павло Ілліч, зустрітись на виході.

— Я вже тебе, виходить, давно бачу в спину: стоїть щось, вертиться... Що то ти на голову нап'яв? Скинь зразу ж! Хіба личить старому отакий парубоцький картуз?

Урочистість зустрічі зовсім зникла. Про квіти не могло бути й мови. Капітанка перетворилася на мокре рядно.

— Усі вагони оббігав,—почав виправдуватись Павло Ілліч.— Туди, сюди мотаюсь, а вона он де стоїть. Ну, драстуй.

— Драстуй то драстуй, та хіба так зустрічають? Діти краще приймали,—удаючи незадоволену, говорила дружина.

— Чим погано, квіти ось, убрання парадне... Хіба такий гидкий картуз?—засміявся Павло Ілліч і дав у руки дружині свою капітанку, хай роздивиться.

— Отак і ходім, я її в руках додому донесу,—сказала вона і рушила вперед.

Вийшли на вулицю. Павло Ілліч гукнув таксі. Варвара Григорівна, сідаючи в авто, змилостивилась — віддала капітанку, мовляв, тут не видно буде людям. Таксі рушило.

— Ну, розказуй.

— Та з чого ж тобі починати,—вже лагідно заговорила дружина.— Нікого доладу й не бачила. Тільки до кого приїду, а воно з дому собі десь виряджається.

Павло Ілліч зиркнув на дружину, подумав: „наче знає, що й мені треба завтра їхати“, але помовчав, обдумуючи, як би це непомітно сказати про з'їзд.

— У кожного робота, вдома навіть рідко бувають...— говорила вона далі.— Хіба нам до них їздити, хай тепер вони їдуть до нас. Нас вони вдома повсякчас застануть, не те що ми їх.

— Я тобі листа оце послав,—байдужим тоном почав Павло Ілліч.—Писав, щоб може вже верталась додому, чи як там...

— Такого листа не мала я від тебе,—відповіла дружина.

— А потім навздогін послав телеграму, щоб ще гостювала,—вів далі він.— Може б я заїхав по тебе...

— Що за важність приїздити по мене, сама не втрапила б?

— Та втрапила б, звісно,—погодився Павло Ілліч.— Ну, у мене теж трапилась би може нагода, так би мовити, по дорозі заїхати...

— Як це по дорозі? — здивувалася дружина.

— Така - сяка командировка, чи як тобі сказати, передбачається, ну, на два - три дні... Якраз сьогодні попередили мене, щоб мав на увазі, може... ти розумієш, може пошлють...—не знав уже як викручуватись делегат надзвичайного з'їзду Рад.

— Ти щось крутиш! — допитливо глянула на нього Варвара Григорівна.

— Йй - право, не кручу. Думка така є, щоб послати мене делегатом на з'їзд рад,—все точніше висловлювався Павло Ілліч.

— А коли ж їхати?

— Завтра,—уже цілком ясно відповів він.

Дружина хвилинку помовчала. Потім замислившись промовила:

— Я чула про цей з'їзд.

Пригадала, Василь розповідав їй про конституцію, про те, що обранці народу з'їдуться на з'їзд затвердити її. Він ка-

зав: найкращі, найзнатніші люди поїдуть на той з'їзд. Варвара Григорівна глянула на свого чоловіка. Скільки разів у житті доводилось їй виряджати свого Павла з дому! З далекого минулого виринали спогади, і не видно було там радості. Бо то ж виряджала з горя, не з добра; на боротьбу, на труд ходив Павло. Вона терпеливо зносила тягар самотнього життя і сподівалася кращих днів. Нелегко це було. Щоб стало життя кращим, великих жертв треба було. Це дуже важко, але вона не плакала, коли посилала мужа свого і двох синів — Платона і Бориса — на фронті за революцію. Так треба. Заради кращого життя. І от завтра Павло їде на з'їзд стверджувати найвищий закон держави.

Вона підвелася — авто спинилося коло дому.

— То добре, що я приїхала, — сказала.

Вирядити треба як слід. Як на свято. Вона сама його проведе аж до вокзалу, до вагону, сама разом з ним увійде до вагону, догляне, щоб їхалося добре і щасливо. Так, тепер вона піде з ним. Хай усі побачать, яка радість у неї. Один раз в житті можна не критися своєю гордістю.

— А я так думав: ти б ще на який час затрималася у Василя, а я б заїхав по тебе. Відпустку б узяв, чи що... — не знав ще на яку ступити Павло Ілліч.

— Що це ти вигадуєш? Як би це я була десь, а ти сам з дому їхав? Це вже щось нечуване.

Павло Ілліч ішов за нею ні в сих, ні в тих. Він чекав, що дружина буде невдоволена з його раптового від'їзду з дому, і приготувався чимнебудь задобрити її, але виходило, що було б зовсім погано, коли б вона, справді, ще не приїхала. Ну, як це йому спало на думку їхати на з'їзд, не поділившись такою радістю з дружиною? Чи простила б вона йому? Наче він її не знає! Отак — вік живи, вік учись. Хіба забув він, що всі радості і горя в житті вони завжди вдвох спільно переживали? Хіба не до її порад він прислухався в тяжкі хвилини? Хіба ховав коли приємні новини від неї?

— І як ти додумався без мене виїхати? І на такий з'їзд? — дивувалась дружина.

— Думка була — тобі не перебити гостювання... — аби щось сказати, озвався він до неї.

— Ну й скаже ж отаке! — розводила руками вона.

Приємно вразило Варвару Григорівну те, що квартира була чудово прибраною. Домашня обстановка заспокоювала. Подорож усяка, бодай і вдала, для людини такого віку, як Варвара Григорівна, все таки буває виснажливою. У своїй хаті, у затишку, все приходить до норми.

Відпочивала Варвара Григорівна, дивлячись на хатні речі, до яких звикла за кілька років, а то й десятків років. Дещо сьогодні не так стояло, як раніше, і мало якийсь новий вигляд. У кабінеті відразу впали в око розвішені на стіні фота

дітей. Вправно наклеїв їх батько! І що це з ним таке сталося, коло чого старався!

Мабуть і він скучав за дітьми. Авжеж, не втерпів. За тими дітьми не соромно поскучати. Оце побачивши хоч краєком ока синів, матері, далєбі, й не віриться, що вони такі. Про інших знатних дітей, бувало, читає в газетах вона й думає:—щаслива та сім'я, синів таких маючи,—а про своїх почувує—і не вірить. Мало що там не кажуть, щоб батьків утішити. А втім, може, чогось та й варті материні діти. Та мало бачила, до всього гаразд не придивилася, але не має мати сумніву, що справді славні діти. І Степан, і Василь. Абикому не довірять такий от пароплав, як Степанів, абикого не пошлють на такий завод, як Василів. Тут треба добрих керівників. Велике слово—керівник. Аж дивно, що про синів це мова. Василько на заводі керує. Роман робить новий літак. Авжеж чогось та варті такі діти. Як жаль, що всі вони далеко так від батьківського дому. Жаль не так за них, як за себе. Ну, то й що ж? Може б то й їм чимнебудь мати допомогла? А тим часом хотілося б уже повною мірою радіти за діла своїх дітей.

— Павле? А, Павле? послухай но мене...

Павло Ілліч озвався десь здалеку, певне, в кухні щось порався.

— Надумала я от що... І з Васею говорила, він згоден. Треба... ти мене слухаєш? треба скликати свій, сімейний з'їзд. Ти чуєш мене?—гукала Варвара Григорівна.

— Як ти кажеш, кого на з'їзд?—перепитував Павло Ілліч.—Я зараз, почекай, ось дожариться.

— Що це ти заходився, наче я сама без рук?—Варвара Григорівна заходила до кухні. Закасавши рукава, Павло Ілліч щось смажив на сковорідці.

— Одну секунду! Готово вже. Ану, марш до столу!—командував він.

По всіх кімнатах горіло світло, двері навстіж були розчинені, і здавалося, що людей повна хата. Знадвору віяв теплий літній вітерець з моря. Павло Ілліч ставив на стіл вечерю і голосно говорив:

— З'їзд, ти кажеш? Це чудесно. Якийсь такий привід тільки треба придумати.

— Привід є, і дуже поважний,—перебила дружина.—Двадцять п'ятого день нашого одруження, і я хочу, щоб на цей день усі з'їхались. Я вже писала про це багатьом, сподобалось і обіцяють хоч на один день приїхати.

— Тільки це виходить, що без мене...—промовив Павло Ілліч, згадавши, що двадцять п'яте через чотири дні.—Може відкласти?

— Куди тут відкладати, як я вже списалася з Степаном, Василь приїде, напевне, Антон дав слово.

Виходило справді погано. Вона вже підготувала дітей, і переїнакшувати ніяк не можна було. Може він встигне із з'їзду повернутись? Та де там! З'їзд не менше чотирьох—п'яти днів буде, а почнеться через два дні. От ти біда! А все це тому, що не порадила з ним. Бо коли б спитала, то знала б, що він не так то й захоплений цим проектом. Правду кажучи, Павло Ілліч тільки зараз скептично почав ставитись до цього родинного з'їзду.

— Це така серйозна річ, що зопалу не можна. Якщо вже скликати, то всіх як є, весь рід Юнашів, великих і малих. Щоб уже як показати, так показати сім'ю Юнашів! А куди ти вмістиш сюди таку сім'ю у квартиру з чотирьох кімнат? Для такого з'їзду треба більшу, просторішу територію.

І він широко повів рукою, створюючи вражіння, що має на увазі принаймні цілу округу.

Допізна оповідала Варвара Григорівна про свою подорож. Не минала жодної дрібнички:—і як їй летілося, і наскільки виріс Степанів синок, і що було на обід у Василя... Октябрини у Василевого товариша Варвара Григорівна змалювала якнайдетальніше, і Павло Ілліч, слухаючи, саяв, наче він сам там був, мед-вино пив.

Лягаючи спати, Павло Ілліч знову згадав про завтрашній день, про свій від'їзд.

— Ну, ти ж подумай, яке ж це свято буде без мене? А, Варю?

— Як яке? Так і відгуляємо весілля без жениха,—відповіла дружина.

Павло Ілліч подумав: „А може якнебудь і я встигну повернутися з одного з'їзду та на другий?..“

XV

Не на поневір'яння, не у безвість, виходить, проводжала мати дітей своїх. То ж не дарма простими словами—щасливої дороги—благословляла вона кожен крок дітей своїх ще змалку. І як пішли вони кожен своєю дорогою; мати, кажу, довго проводжала очима кожного: вони йшли довгою вулицею, часто оглядалися, махали рукою, а вона стояла на балконі будинку, як капітан на вахті, щасливої дороги їм бажаючи. Діти йшли все далі й далі, і ось вже не ставало видно їх. Що там з ними станеться? Тривожилося дуже мати. І звідки їх, до себе виглядати?

І ось тепер їй стало видніше. Їй ясно видно, куди пішли сини і звідки їх чекати в гості. Неначе ширший став перед нею обрій, видніше стала прозора далечинь, і кожного з синів вона виразно бачить: той з моря вість подасть, що іде, той зза гір, зза лісу отого до неї прилетить, а ще котрогось вона здалеку помітить ген-ген он там, як вийде він на їхню вулицю від парку, ідучи з вокзалу. Це буде велична зустріч.

Як і тоді, весною, на день своїх іменин, і тепер чекала мати приїзду гостей з хвилюванням і тривогою. Чи ж прийдуть хоч тепер? Ну, хіба ж вони не знають, що це така проста річ — взяти і приїхати всього лише на один день?

Вона знала час приходу поїздів і пароплавів і в ці години (а це було чотири — п'ять разів на день) виходила на балкон, стояла, виглядала.

Дні минали швидко — і тривога росла.

Напередодні призначеного дня, в годину, коли ніякі поїзди вже не приходили, хтось енергійно, по-домашньому, подзвонив до Юнашів. Варвара Григорівна так і випустила з рук книжку (а серце мало не випало!) побігла до дверей.

Це була Надійка.

— Оце хороша ознака, почин хороший! Хай тепер за тобою й інші їдуть, — радо зустріла Варвара Григорівна гостю.

Привіталися, як рідні.

— А Павлика хіба ще немає? — здивувалася Надія. — Писав, що раніш за мене має бути. Уже ніби все знайшли, що шукали, і практиці кінець. Я певна була, що він вже дома.

— То буде, значить, — заспокоювала Варвара Григорівна її, а самій було невимовно радісно почути, що син має приїхати.

Цілий передвечір і ввечері допізна була Надійка, не відпускала її Варвара Григорівна додому і ночувати навіть залишала. А коли вона пішла таки, на самоті матері лише на хвилинку здалося, що радість її була даремна, аджеж нема нікого, — але потім поборолла підсвідому певність, що не випадково гість сьогодні завітав, — це справді вісник завтрашніх гостей довгожданих.

З такою думкою заснула Варвара Григорівна.

День двадцять п'ятого, день свого золотого весілля, Варвара Григорівна зустріла спокійно, ясно. Сьогодні чуття її не обманить — день буде повен радісних подій.

Перший поїзд не привіз нікого. Це ні крапельки не зажурило матері. І другим ще не їхали діти. Це нічого. Попереду ще стільки часу. Ще три поїзди і вечірній пароплав прибудуть з гостями.

І чуття не зрадило матір: саме поралася вона з обідом, як приїхав Павлик.

— Синочку дорогий! — кинулась до нього мати. — Ти перший радуєш мое серце.

Павлик, здавалося, ще вищий, ніж був, притискав до своїх грудей голову матері і наче виправдувався:

— Кінчилася експедиція трошки раніше строку, все обшукали. Там такі діла! А ви як, мамо? Батько на заводі?

— Сама я. Ну, прохось до столової. Сама я, батька послали на з'їзд, а я жду гостей — сьогодні свято наше Юнашівське, день нашого з батьком одруження, — щось наче як

золоте весілля. Прийдуть Степан, Вася, Антон, Роман. Коли б Марія,—та далеко вона, не жду її,—то були б усі в зборі. І батько, казав, повернеться. Може всього на день запізниться. Ну, дай же я на тебе погляну. О, засмалився як! Здоровий який став!

Павлик, сміючись, випинав наперед груди, плескав по них руками, мовляв, дивіться, який я справді дужий.

— Я знала, що ти прийдеш,—говорила мати.— Бач, додому й не писав, а я знаю. Надійка сказала.

— Хіба вона вже тут?—удаючи байдужого, спитав Павлик.

— Учора мало не весь день була у мене. Там така красуня стала,—догадливо сказала мати.

Павликове серце йкнуло. Щоб не помітила чого мати, він заходився щось пильно поратись коло своїх речей.

Мати запрошувала сідати до столу пообідати, але хлопцеві не сиділося і не їлося: швидше хотілося піти до свого затишного саду, де вже, очевидно, давно на нього чекала Надійка.

— З'їж з дороги хоч трохи,—пригощала матір,—а там, коли прийдуть гості, їстимемо святкове. Я й напекла й наварила, було б кому їсти.

— Це, мамо, буде так як я ото говорив: з'їдемося усі, казав я, де хто не є, згадаємо минуле, поговоримо про теперішнє, майбутнє. Аджеж вам, мамо, буде це приємно.

— Ой, сину, до чого ж і приємно! По-моєму, найгірше в світі—це скучати за дітьми. А я така—нема нікого, серце розривається, а побачу кого, вже й радісно, і відлягає від серця. От ти приїхав—і наче вже зовсім спокійно мені. Їздила я й до Степана, бачила й Василя. Всі живуть добре, радують мене... А тобі ж щасливо йшлося самому? Знайшли що шукали,—розпитувала мати.

— О, це довго розказувати,—неохоче почав син, знаючи, що за цією розмовою засидиться надовго з матір'ю, і побачення з Надійкою хто зна коли й буде. Але як вийти з дому? Отак ні з того ні з сього піти—зовсім не личило. Треба ж якусь причину мати. Він напружував усі свої сили і не міг нічого вигадати. Та й справді, яка така причина може бути, щоб дозволила через десять хвилин по приїзді вже покинути матір і піти собі? Це неможлива річ.

Болісні роздумування несподівано самі розв'язалися: зазвонив дзвоник, він побіг відкрити—це була Надійка.

О, тепер він може розповісти! Тепер він, як би там воно довго не було, усе розповість! Хай сідають і слухають. Вони такого не чули й не бачили. А Надійка щось наче змінилась, підросла чи поправилась? Де там поправилась! У неї така сила клопоту всякого було. Ну, що там у неї, от у нього клопоту! У горах, у дощ, вітер, спеку—гляньте, як був поп'явся (він навіть комір розстебнув, демонструючи засмалені

груди),—крізь хаші лісів продирались там, де нога людини не ступала. Словом, це було щось героїчне.

Павлик явно вихвалявся перед Надійкою, і мати бачила це й мовчала. У тому, що він говорив, звісно, була доля правди, а перебільшення—не теж не брехня.

Надійка з великим інтересом слухала Павлика, і він навіть жалкував, що все таки так мало пригод йому трапилося в експедиції. Але навіть і цього хіба вона, Надійка, колинебудь зазнавала? От, державі потрібен якийсь метал чи мінерал. Хто його знаходить? Вони, геологи. І люди цієї науки завжди скажуть, де його треба взяти. Відомо, де його здобути. Відомо, де цей метал лежить. Тільки треба прийти і взяти. Звісно, це не так легко. Експедиції йдуть, розвідують, потім інші люди приходять, забирають,—країні потрібен цей метал. Може вона, Надійка, думає, що вони шукали так собі, на-вмання, з заплученими очима мацали землю? Тепер так не робиться,—тепер все зарані розраховано; на те й наука існує, щоб знати, де що є. А то б що було, коли б...

У запалі розповіді Павлик і не помітив, що повторює батькові слова з останнього листа.

Пробило шість годин. Мати підвелася. Це був час приходу швидкого поїзда. Вона вийшла на балкон.

Павлик з Надійкою спустилися в сад.

Так скільки це вони не бачилися? Щось дуже довго. Цілих чотири місяці. В саду виразно помітно, як час минув. Замість рожевих квітів на деревах низько звисають аж до землі сонячним промінням налиті яблука, важкими краплями висять ніжні груші, хилять додолу тонку лозу грона винограду. Так, час іде.

— Я тобі навмисне не писала...—тихо почала Надійка,—а у мене великі зміни, новини деякі є.

Павлик насторожено глянув на неї, спинився. Про що це вона?

— Тепер я вже не тут житиму...—вела далі дівчина, торкаючись рукою яблук на гілці.

Павлик різко ступнув до неї, зачепив гілку, посипались додолу яблука, і під ногою хлопця хрумкнуло одно.

— Як не житимеш? Ти що?

Надійка глянула—хлопець аж побілів. Що він собі в голову взяв?

— Нічого не сталося страшного. Я тобі хотіла сказати, що поступила до авіаційного інституту. Навмисне не писала, щоб було і мені тепер чим похвастати. Думав, тобі тільки все можна?

— Як же так, Надійко,—розгублено почав Павлик,—а казала будеш ждати?..

— Що ждати? Якого щастя ждати в цьому місті?—здивувалася дівчина.—А, втім, коли хочеш, винувать Івана, це він мене підбив.

Двоїсте вражіння справила на Павлика ця новина. І приємно було за Надійку, і досадно, що без нього це діялося. От, Іван цей тут ще вплутався. Інститут цей — прекрасна річ, позаздрити їй навіть можна, але тепер їде вона, а він мусить лишитися. Що робити? Треба було щось сказати, а він мовчав.

Надійка збирала з землі яблука і говорила:

— Усі їдуть, добиваються чогось, а мені хто не дає? Ти ж подумай, технікум мій, ну, що з нього. Нічого він не дає. Вищу освіту треба мати. — Вона підвелася і глянула у вічі Павликові. — Я б і тобі радила далі вчитися.

— У твій інститут піти? — зрадів Павлик.

— Ну, навіщо? Ти вже до свого діла берися. До гірничого треба йти. І це не такий великий час, якихось там чотири роки, не помітиш, як і пройдуть. А тобі що тут ждати?

Павлик глянув на неї: вона здорово змінилася, коли оце студенткою стала. Якась надто розсудлива, серйозна. Справді, це ж вона тепер вчитиметься у вищій школі. Перегнала його. Це просто ніяково йому може стати. Треба щось собі робити.

— Звичайно, це не страшно три—чотири роки. І не помітиш... — заспокоював себе Павлик. — А в інститут я можу поступити. Що, справді, технікум... Подумаєш, велика освіта! Дуже добре зробила ти...

Але думав він зовсім не це. Справді, сталися великі зміни. Надійка своїм шляхом їде, можливо, що і назавжди їде від нього. Що там буде за три—чотири роки? Страшно навіть подумати, як далеко вони можуть стати один від одного. Павлик, проте, нічого не сказав дівчині. Він хотів бути мужнім.

Вечоріло. І неспокій почав обіймати Варвару Григорівну. Не їхали гості на золоте весілля. Сама не помічаючи того, вона знову вийшла на балкон.

— Вітаю Григорівну! — почувся голос знизу. — Ось вам несучи. Телеграми.

— Від кого? — якось злякано гукнула Юнашева. Блискавкою промайнула згадка про іменини весною, про телеграми в той день...

— Здається від старого. Ось зараз занесу.

З моря донісся гудок пароплава. Певне, наближався до пристані.

XVI

Місто вітало відкриття надзвичайного з'їзду. На будинках, над вулицями полум'ям колихалися полотнища транспарантів і прапорів. Знайомі обличчя керівників партії і уряду усміхалися з квічастих рам до шумного потоку людей на вулицях, майданах. На широкому чолі будинку центрального майдану

стояла, видна звідусіль і здалеку, колосальна книга, розкрити на тих сторінках, де золотом був написаний проект закону стверджувати який сьогодні приїхали посланці цілої країни.

Вулиці святково шуміли й текли барвистим потоком людей. Юнашеві навіть здалося, що він серед таких вулиць навіть мало святково вбраний. Зокрема бентежили його чорні черевики. Вони вже аж ніяк не пасували до геть-чисто всього білого костюму. Щоб то ще було, коли б він був спасувати перед Варварою Григорівною та капітанку свою лишив вдома. І то ж таке скаже! „Парубоцький картузі!“ „Не личить старому чоловікові!“ То що з того? Сіреньку кепочку носити? Щоб люди сміялися?

І він (в який це вже раз?) допитувався у товаришів, що з ними приїхав на з'їзд:

— То як моя капітанка?

— Помолодила років на двадцять,— хвалили товариші.

— Ради такого свята, щоб показати, який я справді молодий, я ладен і вуса свої зголити,— нахвалявся Павло Ілліч.

— Стара в хату не пустить.

— Хіба що стара. Тільки цього я й боюся...

Вони йшли на відкриття з'їзду, і шлях показував Павло Ілліч. Він уже не раз бував тут і тим дуже пишався перед трьома молодими делегатами, що вперше бачили це місто. Він, наче давній мешканець, називав вулиці, майдани, вказував на будинки, чимось знамениті, й оповідав, може не зовсім правдиві, але у всякому разі ймовірні історії з приводу того чи іншого, що впадало їм в очі.

От і будинок, де відкривається з'їзд. На майданчику перед входом півколом стояли кольорово розписані щити, а коло них розкладені подарунки з'їздові. Тут вони, споміж іншого, побачили точну, детально викінчену модель найпотужнішого паровоза — продукцію місцевого заводу; поряд стояли такі ж, в мініатюрі зроблені трактори, комбайни, молотарки. Далі стояли моделі літаків, планерів — зразки піонерської творчості. А вгорі, в повітрі, пливли справжні літаки. От один важкий корабель серйозно проплив над будинком, задумливо роко-чучи своїми моторами. Слідом пронеслися зграями срібні птахи так швидко, що й оглянути не встигли. Та хіба тут встигнеш за всім, коли і внизу, на землі ось дива такі, що день цілий дивись і мало, а тут іще й угорі чудеса!

Ледь-ледь примітно посувалася у вишині крапка. Аж капітанка з голови валилася, і повні очі сліз набігали у Павла Ілліча, коли глядів він на те диво.

— Хай йому грець, як високо! — утирав він очі.

Крапка пливла, пливла, а потім наче почепилася на щось, спинилася, застигла непорушно, тільки стала довгастою і все більшала й більшала.

— То він просто падає! — гукнув хтось.

Так, літак ішов сторч, падав униз, наче камінь. Павло Ілліч аж убік одхилився, глянувши вгору. Сонце било в очі і до- велось накрити його капітанкою. Літак падав усе нижче й нижче, просто на майданчик перед будинком. На вишині, приблизно в тисячу метрів, літак помалу почав знижатися спіраллю, неначе обвивав невидиму колону полотнищем, і коли колона ця, здалося Юнашеві, торкнулася покрівель найвищих будівель, — літак глибоко пірнув у ті сотні метрів повітря, що лишилися до дна, пролетів блискучою птицею понад самими будинками і пружинистою дугою винісся знову вгору, петлюючи і задоволено перевертаючись на всі боки, ніби жива тварина граючись під ласкавим сонячним промінням.

У ту хвилину, коли він пролітав над будинком, Павло Ілліч побачив, що на борту фюзеляжу чорним на блискучому тлі стояли літери РЮ-1.

Павло Ілліч не повірив очам своїм. То, певне, йому здалося. Там щось інше було написане. Літак швидко відда- лясся, і от вже й зовсім не стало його видно.

— Якийсь новий, ер-ю ніби, чи щось таке... — почувся голос.

— А й справді, Павло Іллічу, чи не наш це літак? — гук- нув товариш з заводу.

— Хіба ви теж бачили? — підбіг до нього Павло Ілліч.

— Щось таке схоже на ер-ю, — роздумливо відповів той.

— Тоді так... — схвильовано заговорив Юнаш. — Троє від- разу не могли помилитись. Йй-право, це він. Як же ж тепер довідатись? Ви, товаришу, бачили напис на літаку? — звер- тався він до кожного. — Там що було? Ер-ю, чи ні?

Всі були згодні з такими літерами. Сумніву не було, що це Романів літак. Але де ж він? Як його знайти?

Павло Ілліч стояв збентежений, оглядав небо і не знав, куди податися. А треба було йти на відкриття з'їзду. При- значена година наближалася. Павло Ілліч нехотя рушив слі- дом за товаришами. „Хіба спитати у когось з військових, де, на якому аеродромі цей літак може бути?“ — подумав.

При вході мандатна комісія реєструвала новоприбулих. До черги став і Павло Ілліч. От уже і його черга зараз дійде.

— Товаришу капітане, — гукнув він до військового, що проходив до зали. — На одну хвилину вас можна?

Капітан підійшов.

— Пробачте, у мене одне питання, та не знаю, може й незручно про це питати.

— Що саме? Чому незручно?

— Ну, може це таємниця військова...

— Ваш мандат, товаришу, — сказав той, що реєстрував делегатів.

Павло Ілліч похапливо витяг документи і подав.

— Я хочу, товаришу капітане, знати, де можна бачити екіпаж літака РЮ-1. Це не секрет?

— Чому ж секрет? Я вам можу допомогти,— відповів капітан.

— Це, розумієте, сина мого літак,— пояснив Юнаш.

Товариш, що реєстрував мандати, щось пильно дивився на документи Павла Ілліча, потім перегорнув папірці у себе на столі і промовив хто зна до кого:

— О, та ви тут не один.

— Дуже дякую вам; як же це зробити? Ви мені щось казали?— звернувся до реєстратора.— Я от зараз,— перепросив він у капітана.

— Я говорю, що ви тут п'ятий,— сказав товариш за столом.

— Що це значить?

— А те, що... от дивіться.

І він дав глянути Павлові Іллічеві реєстраційні листки. Першим, кого старий Юнаш побачив у списку, був Антон. Слідом за ним стояв Степан, далі,— а далі він вже не міг як слід і дивитися, коли побачив ім'я Романа. Він кинув на стіл усе, що тримав у руках, і побіг.

— Мандат візьміть, товаришу Юнаше, візьміть мандат!

Капітан здивовано глянув на Павла Ілліча, що метушливо підбіг назад до столу, узяв свій мандат і знову подався.

— Я ж вам не розказав, товаришу, як знайти екіпаж літака!— навздогін гукнув капітан.

Але Павло Ілліч, певне, не чув. Хтось коло столу промовив:

— Це не часто трапляється.

— Що саме?— перепитав капітан.

— А от, щоб чотирьох синів батькові зустріти тут.

Павло Ілліч убіг до зали, оглянувся навколо. Людей було повно. Швидко пройшов він з боку ряд крісел, вдивляючись у кожного. „Оце так так! Оце так так!“ схвильовано твердив він. Ніде не видно було синів. Не раз він помилявся, підходячи до незнайомих. Він пройшов середнім проходом залу— і там не було. Ще раз перебіг упоперек, вийшов до бічного фойє. Там групами стояли, ходили цивільні й військові делегати, хлопці й молоді дівчата. Окинув оком Павло Ілліч весь гурт людей. У найдальшому кутку щільно збились докупи делегати-червонофлотці і спиною до нього стояв— тут він помилитися ніяк не міг— Степан. Справді, помилитись було важко: син стояв і, видно було, щось запально оповідав товаришам. Пробираючись крізь натовп, Павло Ілліч навмисне ззаду підступав до сина. Швидко підійшовши до нього, він плеснув його рукою по плечу.

— Ану, покажись сюди, батьків сину!

Степан урвав розмову на пів слові й обернувся. Він був здивований.

— Ти що тут робиш?

— Ти старшому раніш дай відповідь,— відповів батько,— як тебе сюди пустили?

Гурт ухвально засміявся.

— Мабуть, за те саме, що й батька.

— А то ще побачимо,— нахвалявся Павло Ілліч.— Ти мені ще окремо даси відчит, після з'їзду я вас візьму в роботу. А де всі інші? Ти бачив когонебудь? Романа, Антона? Ходімо, зберемо усіх!

— І тут від батька не сховаєшся!— засміялися товариші.

— За вами не доглянь тільки, то наробите.— Він узяв Степана за руку, як малого, і повів за собою.— Так де ж їх шукати? А ото глянь, не Антон, був? Антоне Павловичу!— гукнув він до когось з групи пілотів, що заходили до зали. Один обернувся. Це був не син. Павло Ілліч перепросив:

— Пробачте, ви теж Павлович? Це я сина шукаю.

Звідусіль до зали сходились делегати, сідали на крісла. Завіса розіпнулася надвое. Починалося засідання.

— То що ж, так і не найдемо?— непокоївся батько.

У проходах штовхались люди, шукаючи вільних місць, і Павла Ілліча, що не хотів ще сідати, відтисли між ряди крісел. Хтось гукнув Степана. Глянули вдвох. Гукав Роман. Він був на тому краї зали і гукав до Степана:

— Місце є, сюди!

Швидко пішли, протовплюючись крізь натовп у проходах.

— А для мене місце маєш?— гукнув ще здалеку батько. Роман розгублено сплеснув у долоні.

— Про вас то я зовсім і не подумав. Хто б думав вас зустріти тут?

— Як хто? От я чи думав вас зустріти?

Хоч і тіснувато було між кріслами, але гаряче обнялися син з батьком.

Дзвоник зо сцени не вгавав. Просили затихнути. Але як тут можна було затихнути?! Всаджуючись поряд Романа, батько пошепки питав:

— Хіба не ти на літаку ото літав?

— Ні, я ще не зовсім пілот.

— То хто ж там?

— А ваш шостий, як ви писали, син, Іван Семенович Якимашко.

— Та не може бути? Це вже зовсім надзвичайно!

— Надзвичайний З'їзд Рад оголошую відкритим,— пролунав голос зо сцени.

Закипіла оплесками зала, і коли поволі почала вщухати, стали оголошувати кандидатури до президії.

Павло Ілліч не міг уважно слухати, йому потрібно було заспокоїтись, зібрати в єдине всі враження. А думки були якісь розкидані. З'їзд цей, сини, така зустріч... Згадав дружину— сьогодні переддень їхнього золотого весілля. Це вона готується зустріти синів, поглядає на годинник, стежить за

морем, чи не пройде пароплав, виходить на балкон виглянути, чи не йде вулицею гість...

Зала знову вибухнула оплесками, почувши прізвище людини, яку знає весь світ трудящих. Обирали почесну президію. Вже п'ять—десять хвилин гриміла зала і, здавалося, нічим не спиниш її. Товариш со сцени оголосив друге ім'я і зала заглушила його голос, почувши лише перший склад цього ім'я. Товариш час-від-часу, улучаючи хвилинку затихання в залі, кидав одне за одним прізвища, і зала, наче морський прибій, здіймалася, шуміла хвилями овацій.

І справді, згадалося море. Перед очима Павла Ілліча спала якась пелена і постав знайомий берег моря. Знайомий до болю. Не один десяток років жив тут він, та й не тільки з своєю „старою“, як то в казці мовиться. Хатинка ветха приліпилась при березі. Рибалив тоді Павло Юнаш. А море було нещедре для сім'ї Юнаша: дітвора обідрана бігала до міста мало не старцювати. З синів один лише старший, Платон, навчився, не знати й де, грамоти. А як він умів читати! Як він любив цю казку про рибалку й рибку.

„Жил старик со своей старухой,
У самого синего моря,
Они жили в ветхой землянке
Ровно тридцать лет и три года ...“

Казка ця запала в пам'ять на все життя батькові. Спочатку звучала вона, як невідворотне приречення: тридцять три роки... Та це ж цілісіньке життя! А рибка золота не ловиться... Ветха хатинка не стає хоромами. Море стугонить і б'є хвилями в берег.

— Татку, чого ж ви сидите?

Павло Ілліч провів рукою по лобі. На сцену сходили обрані до президії.

— Ідіть, вас же обрали,— говорив Роман.

— Як же це я прослухав?!— дивувався Павло Ілліч, підводячись з стільця.

На сцену саме сховався Антон Юнаш. Батько, побачивши його, зірвався з місця і, чіпляючись за ноги тих, що сиділи, поспішно пробирався між рядами; але, вийшовши на просторе, стримав себе і поважно, твердо ступаючи, пішов до сцени. З кожним кроком, здавалося, він сховався все вище і вище на якусь стрімку гору. Груді ширшали, дихати було все вільніше. Він боявся обернутися назад:— вся зала б побачила його хвилювання і тоді він, може, і не знав би як дійти до крісла за столом президії.

Антон вже помітив батька, він швидко підвівся з стільця, махнув рукою і гукнув:

— Батьку! Сюди! Сюди йди, батьку!

„Ото ще кричить! щоб усі чули!“ подумав Павло Ілліч

і подався трохи вбік со сцени, до куліс, не наважившись навіть простець іти до сина. Наче догадуючись, Антон сам рушив йому назустріч, звичним жестом поправляючи пояс і сорочку, на білому тлі якої ясно заблищав орден. Але батько не виходив на сцену, а стояв і чекав його коло бічної куліси.

Неначе міряючись силою, обнялися вони.

— Ну, що ти, наче маленький, розкричався „батьку, батьку“! Урочисті збори такі, а він...

— А може й це входить до порядку денного з'їзду!— жартував син.

— Що там входить? Батько твій?

— Та не сам батько, а може й з родичами.

— Ну, жарти жартами, а ти скажи, чому це ти батьків цураєшся?

Він одвів його набік, удаючи серйозність розмови.

— Усі діти, як діти, а від тебе куценської листівочки ждеш цілими місяцями. Мати жде—не діждеться, а йому байдуже. Хоч би прийшов був, показав матері свою нагороду.

Він кивнув головою на орден. Хоч матері був би показав. Ет, які недбалі діти! „Все збирався“... Атож, кожен таке говорить, кожен знайде виправдання. Яке ж тут виправдання, коли дістав таку нагороду, а батьки спершу через газету про це довідуються, а потім уже син сам згадує в листі, мовляв, нагородили... А дай но глянути, ближче.

Він повернув сина до світла, одхилився, щоб оглянути віддаля орден, потім торкнув його рукою, поторгав, наче пробував, чи добре держиться, пригладив і знавецьки моргнув:

— Іч яке,— поперед батька ордени заслужує!..

— А хто ж вам винен?

— Та вжеж ніхто... Ну, гаразд, перевірю, чи справді заслужив.

Вийшовши на сцену, Павло Ілліч глянув у залу—якраз в цю мить в ложі махнув рукою Степан, а за ним підвівся і п'ятий делегат, Василь, четвертий син Юнашів. Батько прихилив голову—ці родичі не дають просто проходу!—й, пробираючись поза стільцями, сховався у найдальшому куточку, де було два вільних стільця. Поряд з ним сів і Антон.

Зала примовкла, застигла, ловлячи кожне слово промовця. А промовець, наче навмисне, почав спокійно і неголосно, змусивши цілковито замовкнути всю залу.

„Я б не зміг так спокійно говорити в цей день,— подумав Павло Ілліч.— Напевне, кричав би на весь голос“.

Кожен по-своєму хвилюється, і, можливо, промовець саме й хотів приховати своє хвилювання, почавши говорити так повільно й тихо, виразно підкреслюючи кожне слово.

„Я б це саме сказав,— думав Павло Ілліч.— Я це все сам переживав, я це все своїми очима бачив“.

Він слухав,— промовець говорив про зміни в житті народів

країни Рад за роки, що й досі ще звучали пісню. Довгий, тяжкий шлях завершився високою горою. На хвилинку можна обернутися, оглянути широкі обрії,— і шлях трудний перед очима лежить тепер, як на долоні, чітко, до найменших деталей. Тепер зовсім інакше постає в очах цей шлях— згори видніше подолане, переборене.

Промовець говорив про зміни в житті народів країни Рад і простягав уперед, убик руку, немов показував: дивіться, гляньте, любуйтеся, я про вас говорю, я говорю про здобуте й завойоване, я говорю про закон, в якому закріплюємо всі свої завоювання. Промовець говорив про землю, фабрики, заводи, ліси, ріки, надрі.

„Так, це все наша соціалістична власність,— подумав Павло Ілліч,— ми володарі всього, що завойовали“.

Промовець говорив про знищення експлуатації, злиднів, безробіття, про право на труд, відпочинок, освіту.

Павлові Іллічу здалося, що неможливо одразу вмістити все це в голові. А що як молодь, не знаючи, що то є чужа земля, чужі заводи, ліси і надра, не відчуючи, що то є експлуатація, злидні і безробіття, не розуміючи, як то можна бути без права на труд, освіту і відпочинок,— що, як молодь ця не зможе оцінити як слід всієї величі перемог? Він глянув на сина. Антон не помітив допитливого погляду батька; він пильно слухав промовця.

.....
— Ану, сини мої, дайте глянуть на вас,— говорив батько, коли, зібравшись усі разом після кінця засідання, вони вийшли на вулицю. Четверо синів обступили батька.

— Дивіться, оце ми такі!

— Цим не одбояритесь. Глянути на вас, то ви хлопці хороші, а мені все таки розкажете, що робите і якими ділами похвалитися можете. Може відчитати треба буде перед цим високим з'їздом. Що я про вас скажу?

— Скажете, що зовсім од рук одбилися, батька не слухають!..— засміявся Антон, а за ним і всі сини.

— А що ж ви думали, змовчу? Скажу. І що на материні іменини не приїхали, і що...— в тон йому почав батько.

— Слухайте,— перебив Роман,— чому ж ми стоїмо? Негайно телеграму матері треба дати...

— Почекай, почекай!— спинив його батько.— Їй не первина телеграми приймати замість дітей. Треба іншим чимсь відзначити наше свято. І коли ви нездатні щось пропонувати, то слухайте мене:— телеграмою викличемо сюди матір. Ми маємо право це зробити,— нас тут більшість, Юнашів.

Пропозиція блискуча. Батько аж запишався нею.

На почті довго старалися Юнаші, як так найкраще скласти текст телеграми. В результаті зредагували найвдаліший, на думку всіх, варіант. Читав батько:

„Негайно виїзди. Святкувати будемо тут“.
Підписалися всі п'ятеро.

Спочатку говорив Роман. Він оповідав з'їздові про свій літак. Тихим голосом він повідомив про його властивості, раз вже остаточно засвідчені під час випробовування в повітрі. Це були блискучі цифри. Але Роман, як конструктор, незадоволений ними. Тепер є можливості кращі літаки давати. Немає, власне кажучи, меж, через які не можна переступити. В наших руках є все для того, щоб виробляти кращі й кращі машини. Земля, повітря, надра, заводи. От не було у нас — та чого тільки не було у нас — не вміли робити деяких металічних стопів за потрібною рецептурою, не вистачало чогого... Або от — може видатися це дрібницею — не вміли виготовити фарби, лаку — фарбувати літак, а знаємо, що поганий лак набагато зменшує швидкість польоту. Так постала задача знайти такі метали й фарби. І цю задачу рішили наші геологічні експедиції, бо в наших руках є всі можливості це зробити. Точніше сказати — ми в силі здобути своїми руками все, що нам потрібно, бо закони для себе й своєї землі ми пишемо самі і саме такі закони, що найбільш вигідні й принятні нам.

Кінчаючи, Роман просив з'їзд прийняти його подарунок в честь Сталінської Конституції — скромний літак РЮ-1.

Чи то в шумі оплесків не почув Павло Ілліч, чи навмисне не озивався, — але голова зборів змушений був тричі оголосити, що слово має він, Павло Ілліч Юнаш.

Те, що йому довелося виступити слідом за сином (це навмисне так зробили — подумав він), остаточно розхвилювало його. Він наче не з своєї волі швидко схопився з стільця і ступив уперед. Не зчувся, як дійшов до трибуни, став на неї, поклав руки на поручні, глянув на тисячоголову аудиторію і тут тільки згадав, що на тому місці, де він щойно сидів, лишив свій конспект промови. Але тепер він уже був зайвий; хвилювання хто зна де й ділося. Стало надзвичайно спокійно під поглядами синів своїх. Неначе казку оповідаючи, почав він:

— Згадалися оце мені, товариші, далекі роки, коли жив я з чотирма тоді дітьми у рибальській землянці на березі моря. Пригадалося, сиділи ми усією сім'єю на призьбі і хтось із нас, не то я, не то мати, так собі, знічев'я, спитали синів: „А чим би ви, мої соколи, хотіли бути?“ Хлопчаки наші почали змагатися, хто собі краще за всіх вибере, очі розгорілися, заблищали, немов перед ними ось — руку простягни — лежить вимріяне щастя. Один каже: „я б хотів бути таким силачем, щоб усяк мене боявся!..“ Другий: — „Я б хотів бути капітаном на великому пароплаві і вас забрав би з собою!..“ Третій презирливо глянув на цього і сказав: — „Я б хотів бути начальником над усім цим берегом і морем!..“ Четвертий ви-

брав собі з того, що лишилось, і промовив:— „А я б хотів бути таким багатим, щоб усе, що захочу, міг купити — і хату оту, де пан живе, і парохід, і сіті нові, і всім хороші чоботи!..“ Мабуть, не слід було тоді давати такого питання — мало не побилися хлоп'ята, не поділивши того, що ми їм запропонували. А ми, повірите, нічого їм дати з того не могли...

Павло Іллч посміхнувся, мовляв, може високий з'їзд не вірить?.. Зала ласкаво плеснула в долоні.

— У революцію, — говорив далі Павло Іллч, — у нас було вже восьмеро дітей. І я глянув на своїх хлоп'ят, — двоє були вже парубійками, — той, що силачем хотів бути і той, що капітаном стати мріяв. Утрюх охотніше йти. І от ми пішли в революцію...

Він помовчав, обдумуючи, як би м'якше сказати про долю цих двох синів, Платона і Бориса. Вирішив промовчати.

— Коли побили ворогів на фронтах, я повернувся додому. Про життя своїх... своїх шести дітей я був спокійний. І справді, підросли діти і вже не ми їх питали, вони самі нам заявили. Один сказав: „батьку, я буду пілотом“. Другий:— „мені треба бути капітаном пароплава“. Третій заявив:— „я хочу літаки будувати, мамо“. Ще один признався, що хоче надра землі розкривати, здобувати дорогоцінні копалини. І кожному знайшлася робота, бо вибір був необмежений, і вже не сперечалися наші хлоп'ята. Це не була химера або вигадане щастя, за яким ганятися треба було, як за жар-птицею чи рибкою золотою. Це була справжешня річ. І сказали діти, а ми з матір'ю їй повірили, що так і мусить бути.

Павло Іллч обвів очима залу, — усі сиділи на своїх місцях: он Степан з Василем праворуч, ліворуч Роман...

— І почали діти, як то кажуть, вилітати з батьківського гнізда. Років п'ятнадцять тому перший подався, сказати б, щастя шукати. Слідом за ним другий, третій... Вчилися, умарозуму набиралися. Минає два, три, п'ять років, а тоді — дивись, уже об'являється десь інженером, конструктором літаків, — дочка сповіщає, що на партійну роботу пішла. Ну, звісно, матері сльози, воно, справді таки, самі лишаємось!.. Нічого, думаю, не такі вже ми й сироти... А оце вже й останнього, найменшого відпустив, це того, що землю розкопує, золото нахваляється здобути... Тепер уже всі шестеро. Ні одного, сказати б, не втаїв перед партією і країною.

Не стрималася зала, прорвалася оплесками. Але Павло Іллч ще не все сказав. Йому хотілося б розповісти про те, як намагалися вони скликати усю свою сім'ю до купи і як з цього нічого не виходило... Він думав розповісти все докладно, але оплески ці порушили його врівноваженість, і думки в голові поставали непослідовно, стрибками. От і про рибальську землянку слід сказати, — стоїть вона тепер під склом, як музейна річ, як кошмарний спогад про неймовірні тридцять

і три роки... І про нового сина, Івана Якимашка сказати треба. І що матір жеде усю сім'ю Юнашів на свято золотого весілля...

Оплески довго не втихали, і Павло Ілліч з усієї сили гукнув, перекриваючи шум зали:

— Як бачите, довелося зустріти ось тут сім'ю свою. Одного ви чули. Він свій подарунок приніс сюди. Хай тепер виходять і інші.— їм теж є що сказати!

Далі голос його потонував — зала гриміла. Павло Ілліч сходив з трибуни. Плескали в долоні скрізь — нагорі, внизу, в ложах, партері, в президії, підводилися з стільців, вигукували щось моряки, пілоти, інженери, вчителі, залізничники, комбайнери, вчені, доярки, письменники, — хазяїни землі, фабрик, заводів. — Гордо стояли сини. Сини Юнаша. Сини своєї батьківщини. Сотні. Тисячі синів.

XVII

Ранок плив назустріч пароплаву нестримно. Голубий туман над рікою сповзав понад лози, очерети. Ясніло. Фантастичні контури берегів набирали реальних рис. З звучним плюско-том скидалася риба, і зграї якихось ранніх птахів, незрозуміло чому, страшенно поспішно пролітали над тихою рікою. Зелені береги мовчали.

Зза очерету виткнулась дика качка і з подивом глянула на дивний, весь оплетений квітами пароплав, який несподівано постав і так само відразу зник, ледь-ледь сколихнувши водяну поверхню.

Поважно впливло зза обрію важким бомбовозом сонце й відразу скинуло на поля, ліси, річку свій вантаж осяйних бомб. Запалали вершечки лісу, спалахнули на краях соняшники, блиснула на заломі річка й ожили береги. Деся поблизу, з невидимого за лісом аеродрому знімалися на вчення в повітря розвідувальники.

Пароплав, тихо постукуючи моторами, спускався все нижче й нижче по річці. В долині замайоріло місто. На палубі появилися люди і щохвилини їх все більшало. Хрипко, наче зо сну, прогував гудок.

Павло Ілліч давно вже не спав. Ще вночі він вийшов з каюти на палубу, вибрав собі зручну місцинку на носі пароплава й сів. Його непокоїв сьогоднішній день. Взагалі ці дні були такі клопітні! Думка була викликати Варвару Григорівну на останній день роботи з'їзду. Варвара Григорівна відповіла, що приїде, хай стрічають. Все йшло добре. Але з'їзд закінчився на два дні раніше приїзду Варвари Григорівни. І це ще не біда. Раптом хтось подав думку зразу ж після закінчення з'їзду проїхатись на Дніпрельстан. Зібралось чимало охочих.

І так усе збіглося, що мало не з зали засідання треба було йти на пристань. Звичайно, можна було не їхати, однак, Юнаші вирішили не відставати від гурту. Тоді треба було вже рішати швидко й остаточно, як же бути з матір'ю? Сімейна нарада тривала недовго. Але ніхто доладу нічого не придумав: хіба що літаком вона встигла б прибути, коли б оце зразу сіла. Цей варіант відпадав, бо не було часу сповістити матір: лишалося десять-дванадцять годин до того, як мав вирушити пароплав. Тоді Антон запропонував сповістити матір, щоб вона першим-ліпшим засобом пересування брала курс наперейми їхньому пароплаву. В такому випадку можлива зустріч. Ця пропозиція була прийнята.

На цьому й порішили. Знову послали телеграму:

„Виїзимо Дніпрельстан пароплавом Комунар виїзди першим потягом Дніпропетровська будемо там двадцять дев'ятого шість годин ранку Юнаші“.

Це було сміливе рішення. Тепер все залежало від Варвари Григорівни. І Павло Ілліч не був певен, що вона впорається з таким планом. Молодому це нічого не становило, але старій матері чи не надсилу? І Павло Ілліч пожалкував навіть, що затіяли таку подорож і поламали зустріч...

Починалося місто заводами. Ще трохи далі стало видно міст через Дніпро. Замайорів прапор на пристані. Павло Ілліч глянув на годинник: пароплав трохи запізнився, і Юнашеві здалося це доброю ознакою.

— О, капітан наш уже на вахті!— почув він ззаду голос і обернувся. До нього ішли Роман, Степан, Василь.

— Ой, битимемо ж когось, коли не буде матері!— нахвалювався батько.— А, ось він, головний винуватець.

— Ану, ставай на розправу!— гукнув Роман.

— Ще подождіть!— відповів Антон, наближаючись до гурту.— Ще я час маю довести, що я правий. Он, гляньте, поїзд через міст прямує. Чому б там їй не їхати? Так, очевидно, і є. Ми до пристані причалимо, вона на вокзалі встане, поки пришвартуємось, вона приїде. От побачите,— фантазував він.— Усе в порядку...

Перед мостом пароплав трохи затримали. Тепер це вже драгувало старого Юнаша. Хотілося пошвидше вже довідатися, чи є там на пристані Варвара Григорівна. Десять хвилин проходили повільно.

— Це щоб дати час матері переїхати з вокзалу на пристань!— жартував Роман.

Нарешті пароплав попрямував до пристані.

Пильно вдивлялися Юнаші вперед. На пристані було порожньо. Там десь, за пристанськими будівлями, виднілися люди. Павло Ілліч поспішно шукав очима, чи не майне знайома постать, але все незнайомі обличчя впадали в око. Ставало досадно, що будівлі затуляли все дужче й дужче і, коли паро-

плав пришвартувався до пристані, вже нікого з сторонніх не було видно.

Степан з Василем побігли до сходів. Треба вийти самим пошукати. Павло Ілліч кинувся й собі бігти, але спинився,— хай тепер сини шукають. Він стане нагорі коло капітанського мостика й буде чекати. Коли приїхала, то приведуть хлопці. От вони вже перебігли сходи й подалися у приміщення.

Павло Ілліч бадьорився, але недовго. Від хвилювання йому хотілося сісти просто на палубу, щоб не тремтіли ноги. Але він стримався, посміхнувся подумавши: „старе, як мале...“ І справді, поблизу нього появився, наче з води, якийсь хлопчак. Це було так несподівано, що Павло Ілліч спочатку й не зрозумів, що то перед ним. Він подумав, що то перевернутий солом'яний кошик стоїть, але кошик той заворушився й став широченним брилем, спід довгих крис якого виглянуло засмажене личко трьохлітнього карапуза. Хлопець удавано суворо запитав у Павла Ілліча:

— А що ти тут робиш?

Точнісінько це саме хотів запитати у нього й Павло Ілліч, і тепер відразу не знав, що й відповісти.

— Кажи, що?— допитувався хлопчак, радий, що ніби застукав на чомусь такого здорового дідуса.

Дідусь зняв з голови свою капітанку й присів коло хлопця.

— Бабусю стрічаємо,— важно поінформував він.

— Чию бабусю? У мене нема бабусі. А мама моя вдома zostалася. Тато мене взяв з собою. Він он, капітан. А ти теж капітан?— він торкнув пальчиками кашкет Павла Ілліча.— Ти тільки хочеш бути капітаном? А, хочеш?

Павло Ілліч піддакнув:— Дуже, дуже хочу!

Хлопець на мить замислився, обмірковуючи, очевидно, можливості й способи задоволити дідусеве бажання,— як у цю хвилину з пристані долинув голос:

— Пропустіть делегатів! Пропустіть, це з нами!

Павло Ілліч швидко схопився на ноги. На східці пробирався Варвара Григорівна.

— Вона з нами, пропустіть на пароплав!— говорив товаришеві на сходах Степан. Слідом за ним, довготелесо вибігаючи серед інших, простував Павлик.

— Стрічай, батьку!— гукав Василь, підштовхуючи Павлика вперед.

— Ого-го!— вихопилося у батька і він побіг, лишивши свого нового знайомого здивованим з того, що така цікава розмова раптом урвалася.

Роман і Антон саме підбігли до східців, коли ними зайшла на палубу мати.

— Ну, щастя твоє!— гукнув ні з того, ні з сього батько. Антон обернувся до нього і не встиг нічого відповісти, бо саме в обійми йому впала мати. Він підхопив її на руку,

мало не підняв угору, поцілував. Мати в обіймах Антоновича здавалася ще меншою, головою вона ледве доставала орден на синових грудях. Вона гладила рукою синові плечі, груди, орден і, не соромлячись, плакала.

— Як же ж довго я ждала вас, сини мої любі...

Роман, чекаючи своєї черги привітатися з матір'ю, комічно тупцював коло неї.

— Годі вже тобі,—говорив він Антонові,—пускай, не все ж і тобі...

Батько тим часом термосив Павлика:

— Ну, землекопе, що ти там накопав? Золото знайшов?

— Трішки є й золота...—задавався син.

— То добре... І трішки на перший раз вистачить. А що ж це ти, молода, мене молодого минаєш? До дітей допалась!.. А я що тобі казав? Оце тобі й золоте весілля. Павлик он і справді золота, як він каже, трішки добув. Ну, давай уже й ми поцілуємося.

Павло Ілліч молодецьки розправив вуса, збив по-парубочки набакир капітанку й обняв дружину.

Ухвальний сміх прокотився серед подорожан, що на поштивому віддаленні спостерігали сцену зустрічі. Капітан пароплава всміхався, даючи розпорядження відчалювати. Павло Ілліч кивнув йому:

— Давайте повний уперед!

Коли пароплав проминув місто і вийшов над перший коліс поріг, сім'я Юнашів зібралася на самому чільному місці палуби, і Павло Ілліч промовив:

— Тепер станьте, діти, усі в ряд. Глянемо на вас, так би мовити, одним разом на всіх зразу. Які то ви є?

— По старшинству чи по чину ставати?—жартував Василь.

— Та всі ви одного батька діти. Ставайте по-військовому, як рядові. Воювати ж усі підемо в ряд.

Стали усі в шереду. Правофланговим став таки Павлик, Антон трохи не доріс.

— Усі в зборі,—рапортував Степан як старший,—за виняток Марії Юнашевої, що зараз перебуває у довготривалому відрядженні на Далекому Сході.

— І двох синів, що полягли смертю хоробрих у боротьбі за ці щасливі дні,—тихо додав батько, знявши свою капітанку.

На якусь хвилинку стало тихо: замовкли всі навколо, тільки машини ритмічно стукали. Материне серце билось повно. Вона повними сліз очима дивилася на синів своїх, на всіх відразу, не заплющуючи очей, хоча сльози все набігали й набігали, заважаючи дивитися.

От стоять вони, стрункі, живі-здорові, соколи її... Крайній зліва—Василь, по-дитячи закопилівши губу, от-от наче розсміється. Але в шерезі не можна сміятися... Поряд стоїть

Степан,—замислився. Про що? Може про далекі краї, землі, куди не раз водив свій пароплав, може про рідний берег моря, де виріс коло батька-матері?.. А Романових очей не видно за окулярами, не видно ласкавих очей, що ними змалку чарував усіх, хто знав його, не видно за окулярами, що очі ті—найтонший інструмент митця, який створив гармонійні лінії літаючої машини. От, здається, чимось подібні Романові очі до Павликових, можливо своєю зосередженістю, допитливістю, якоюсь задумливою настороженістю. П'ятий син—Антон—нема йому ніяких меж на просторах шляхах угорі, нема йому, заслуженому синові, ніякого впину!..

Прогнув гудок, і батько, по-військовому, сказав стояти вільно.

Пароплав минав поріг за порогом. Ріка помітно ширшала, розсовуючи набік врожайні степи. Обрій ширшав.

— Ну, чого ж ви мовчите, мамо?

— Ой, сини мої, що ж вам і сказати? Я ж не вмю...

— А ти ж казала, вмирати треба... Сиротами б лишилися... Та ти подумай тільки, чи дадуть умерти такі от сини?—торжествував батько.

— Хіба ж я проти них що казала? Я ж бачу, що не втримати. Та й добре. Ідуть, летять, рідні мої, вам путь ясна, широка і простора. Та тільки одне прошу вас,—далеко ви буваєте, то дайте знати матері, де ви, як ви.

І ще ширшим став обрій. Береги вгиналися від урожаю. Щільним гуртом стояла сім'я Юнашів, дивлячись на далекі простори.

— Дідусю капітане! А, дідусю!—пролунав поблизу дзвінкий голосок.

Павло Ілліч обернувся. А, це той самий карапуз у брилі, мов сонце.

— Ну, пожалуй сюди до гурту! Сідай на плечі!

— Ой, та й високо ж як! І видно як далеко!—хлопець в захопленні заплескав у долоні.—Тепер я вже капітан. Бач, ти не хотів, тепер я капітан, бо мені видніше за всіх!

І на доказ своєї переваги над дідусем він заплескав рученятами по голові, по щоках Павла Ілліча.

Любомир Дмитерко

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

В диму і полум'ї зникала грізна Троя,
Де пролилась гаряча кров людей,
Світ - за - очі помандрували трое :
Вергілій, Котляревський і Еней.
Чого вони у тих морях шукали,
Яких земель, видовищ і пригод?
Шляхи полтавські навкруги лежали,
В ярмі кріпацькому стогнав народ ...
Та для мандрівника — з принишклої Полтави
До скель Сіцилії химерний шлях проліг,
Бо знав поет : лиш той достойний слави,
Хто ворога в двобої переміг.
І, осідлавши римського Пегаса,
Він знав — мандрівці вже нема кінця,
Він чув ходу великого Тараса —
Апостола, пророка і співця.
Мов древня Троя, Січ навіки впала,
Мов кров звитяг — тече кріпацький піт,
Та в чорну ніч, в тривожну ніч Купала,
Шукають люди папороті цвіт.
Нехай ідуть, шукають знову й знову,
Той цвіт майбутнього удень і уночі ...
Він відчував : тим цвітом стане слово,
Що загартує бойові мечі ...
І він, піїт, з принишклої Полтави,
Замість печалі, дарував нам сміх,
Бо знав : за те Еней достойний слави,
Що ворогів у битвах переміг !

Київ, 1938 р.

КОЛИ НАРОД ІДЕ ДО БОЮ

Лихі вітри землі чужої
Ім пилом сипали навстріч,
Вони гадали — сила зброї
Розв'яже вузол протиріч.

Зерна важкого ешелони
Прислати кайзер повелів;
Німецькі ковані шоломи —
Надійний захист для голів.

Надійні крупнівські гармати,
Дивізій пруських тридцять три...
І пустою ставала хата,
І в пустці плакали вітри.

І чорне лихоліття впало
На Україну в ті часи.
І там, де птаство лиш співало,
Людьми наповнилися ліси.

Пшениці, і руди, і м'яса
За ешелонам — ешелон!
Гримить імперії окраса,—
Ходе муштрованих колон.

Та не ділити з ворогами
Народові свого добра!
Лягли ліси за Броварами
На Україні, край Дніпра.

Лунають Щорса мужні кроки,
До ніг схиляється трава...
Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива.

І мужня клятва партизана
В гарячій серці проросла.
І мудрість сталінського плану
Народ до бою повела.

Коли ж народ іде до бою,
То перемоги марш гримить!
Дивізій тридцять три юрбою
Тікали так, що й не спинить.

І покидали ешелони
В гіркім приниженні утеч.
Німецькі ковані шоломи
Злітали з головами з плеч.

Ім знову хочеться до бою?
Про грізний той забули час?
Вони не раз ламали зброю,
Зламають ще — в останній раз!

Київ, 1933 р.

ПОДРУГИ

Діла величні звершуються просто:
В глухій тайзі людська з'явилась постать.
Крізь хаші йшла, мов первісна людина,
Одна, одна, серед лісів Марина.
У нетрах тих, незвіданих ніколи,
Де таємниці пралісу навколо,
Де на корі роки літопис написали,
Ми з нею там були, стежок в тайзі шукали.
І самотності розпачлива хвилина,

Там не була, де йшла одна Марина,
Йшла одна таежною землею,
Та батьківщини край стелився перед нею.
І спраглим серцем чула вона подих
Своїх крилатих, героїчних подруг:
— О, дайте руку Валя і Поліна.
Зо мною ви, а з нами вся країна!
І теплими, ласкавими руками
Гілля вітало їх, нахилене вітрами.
А вже в столиці розцвітали квіти,
Щоб переможниць — героїнь зустріти,
І друзі бойові веселою юрбою
На літаках кружляли над Москвою.
Нехай же, сонцем сталінським зогріті,
Зростають люди, славою вповиті.
Нехай живуть герої й героїні,
На острах ворогу, на радість батьківщині!

Київ, 1938 р.

Олександр Підсуха

ЕТЮД

Перший грім розбурхав тишину,
Дівчина із глеком у руці
Вибігає з хати. На тину
Цвірінчать веселі горобці.

Глек поставила під стріху. З вишини
Падають краплини на поріг.
Дівчина припала до стіни,
Виглядає громовий набіг.

Глек наповнився, хлопоче і шумить.
Завтра змие косу на зорі,
З повним глеком до дверей біжить,—
Пскидає дівчина поріг...

Харків, 1937 р.

Василь Шейко

ВЕСІННІ ПОЧУТТЯ

Коли в цвіту усе навколо —
І серце, мов цвіте,
І хочеться, щоб ще буйнішим
Було цвітіння те.

І хочеться, моя країно,
Тебе розцілювать,
І, мов дівчину сонцелику,
До серця пригортать.

І хочеться крізь всесвіт крикнути
Про наші почуття,
Бо налилось, мов слива соком,
В нас радістю життя.

І хочеться боротись вічно
Для слави наших днів,
Щоб світ узесь життя щасливе
По-нашому творив!

Мерефа, 1938 р.

В ЛІСІ

Присвячую другові рапсодію.

О, ліс! Твій шум замислений
Люблю з дитинства я,
Довіку чаруватиме
Мене краса твоя;

Де сонячну галявину
Густий ромен покрив,
Де серце так зворушиться
Від співу солов'їв ...

Під липами, березами
Я б день і ніч блукав,
Де спогад заворожують
Давніочки споміж трав,

О, ліс! Я не таїтиму
Від тебе сліз і мрій,
Мене чуттями сповнює
Цілющий подих твоїй.

Мерефа, 1938 р.